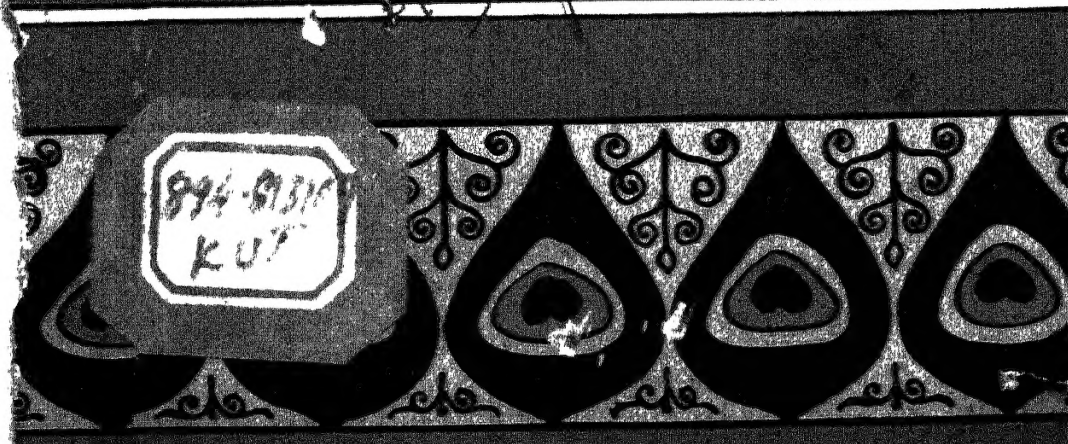
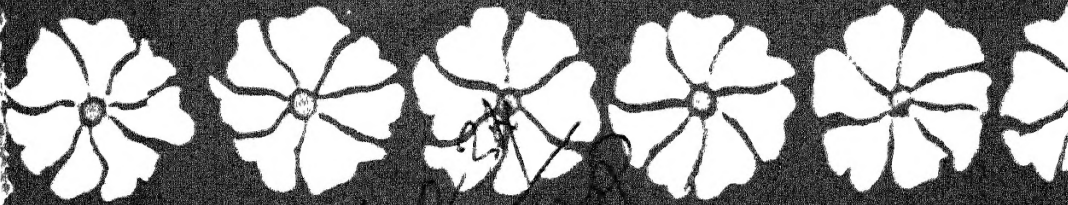

తెలుగు కవిత్వ ప్రభుత్వం

డా॥ బి.వి.మట్టంబరాయశర్మ

గ్రామ కవిత్వవైభవం

ముక్కు తిమ్మనార్య ముద్దుపలుకు లొలికే
పద్యాలకు ముచ్చటగొలిపే వ్యాఖ్యానం

వ్యాఖ్యాత :

డా.బి.వి.కుటుంబరాయశర్మ

ప్రచురణ :

రిజిస్టర్డ్ నెం. 1/64

ఆంధ్రప్రదేశ్
సాహితీ సాంస్కృతిక సంస్థ
5 కింగ్స్ వే, సికిందరాబాదు-3

THIMMANA KAVITHA VAIBHAVAM

Selections from Nandi Thimmana's
Poetic Works with Commentary

By Dr. B.V. Kutumbaraya Sarma

© YUVABHARATHI SECUNDERABAD-500 003.

యువభారతి

ప్రముఖ : 39

ప్రతిమ ప్రదేశ : ప్రతులు 3,200

21 ఏప్రిల్, 1975

మొదటి పతన :

శీరా వీరాళా

మొదటి :

వాగ్దాత ప్రతిమింగ్ పర్వ, హైదరాబాదు

మొదటి మొదటి :

మూర్తి విష్ణు ప్రతిమింగ్, హైదరాబాదు

ప్రతులు :

యువభారతి

5, కింగ్స్ వే, సికిందరాబాదు-500 003.

లేదా

యువభారతి కార్యాలయం

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు భవనములు

రింక్ రోడ్, హైదరాబాదు-500 001

వెల : 2-00

PAPER USED FOR THE PRINTING OF THESE BOOKS
WAS MADE AVAILABLE BY THE GOVERNMENT OF INDIA
AT CONCESSIONAL RATES

YUVABHARATHI IS GRATEFUL

యువభారతి పరిసయము

మనిషిలో అంతర్దీనంగా, నిక్షిప్తంగా ఉన్న ప్రతిభా పరిమళాలు పరివ్యాప్తం కాగల్గినప్పుడే ఆతని సృజనాత్మక శక్తికి సార్థక్యం చేకూరుతుంది. సమాజంలో సౌందర్యం, సౌజన్యం పెంపొందడానికి అనువైన వాతావరణం ఏర్పడుతుంది. పరస్పరావగాహనం జరుగుతుంది. నిర్మాణాత్మక దృక్పథాలకు ప్రాచుర్యం లభిస్తుంది. సమైక్యభావాలు కుదురుకుంటాయి.

యువభారతి కడచిన పదేళ్ళుగా సమాజంలో సామరస్యాన్ని పెంపొందించేందుకు సాహిత్యంకంటే ఇతరమైన సాత్విక సాధనం లేదనే విశ్వాసంతో ఇతోధిక కార్యక్రమాలను రూపొందించి కృషి చేస్తున్నది. సాధ్యమైనంత తక్కువ వెలకు, వీలైనంత ఎక్కువ మందికి ఉత్తమ సాహిత్యాన్ని అందిస్తే సాహిత్యంపట్ల ప్రజానీకానికి అనురక్తి పెరుగుతుందనే నమ్మకంతో ప్రచురణ కార్యక్రమాన్ని చేపట్టింది. ఇంతవరకూ కిరి ప్రచురణలను ప్రచురించి రెండు లక్షల ఇరువై ఐదువేలకు పైగా ప్రతులను సాధ్యమైనంత తక్కువ వెలకు తెలుగు పాఠకులకు అందించటానికి పూనుకొన్నది.

యువభారతి సాహితీమిత్ర పథకంలో లోగడ దాదాపు ఎనిమిది వేలమంది సభ్యులుగా ఉండేవారు, గత డిశంబర్ నుండి కొత్తరూపు దిద్దుకున్న ఈ ప్రణాళికలో ఇప్పటికి మూడువేల నాలుగువందలమందికి పైగా సాహితీమిత్రులుగా చేరారు. పాత సాహితీమిత్రులు కూడా ఈ పథకంలో చేరి, రాసున్న ఉగాదినాటికి ఈ సంఖ్య 10 వేలకు చేరుకోవాలన్న మా లక్ష్య సాధనలో తోడ్పడండి. యువభారతి భవిష్యన్నిర్మాణంలో సహకరించేందుకు ఆరంభింపబడిన శాశ్వత జీవిత పథకాలలో ఐదువందలకు పైగా భారతీమిత్రులుగా, యాభై మంది భారతీభూషణులుగా చేరారు.

ఉదుతాభక్తితో మేము చేస్తున్న భాషాసేవకు అండదండలుగా నిలిచింది ప్రజలు. వారి సౌహార్దం, భాషాప్రియత్వం-ఇవే మా పెట్టుబడి. మా తపస్సు ఫలించి తెలుగు దేశంలో అధ్యయనశీలతా సౌజన్యం పెంపొందాలని ఆకాంక్షిస్తున్నాం.

సహృదయుల సహకారాన్ని కోరుతూ—

విశిష్టచిహ్నము

21-12-1975

అధ్యక్షుడు

మా మాట

నన్నయ భారత రచనతో ప్రారంభమైన తెలుగు కవితాస్రవంతి పదహారవ శతాబ్దారంభంలో విశాలమైన మహానదిగా ప్రవహించసాగింది. పురాణేతి హాసాలలోని కథలను యథాతథంగా తెలుగుచేసే పద్ధతికి కవులు స్వస్తిచెప్పి ప్రసిద్ధమైన ఒకేఒక్క కథను తీసికొని శృంగార వీరరసప్రధానంగా అష్టాదశవర్ణనా సముపేతంగా మంచి ప్రబంధమనే నూత్న కావ్యప్రక్రియను అవతరింప చేశారు. ఈ అవతరణతో ప్రజల దైనందిన జీవితంలోని కష్టసుఖాలనూ, సమకాలీన జీవిత వృత్తాలనూ వాచ్యంగానో వ్యంగ్యంగానో ఉట్టాకించడానికి కవులకు అవకాశం లభించింది. సమాజంలో సౌందర్య, సౌశీల్య, ఆర్జవ, ఆభిమానాలు మూర్తీభవించిన వ్యక్తులెందరో కవులకు తారసిల్లినారు. ఈతారసిల్లి నస్వరూప స్వభావాలను, హావభావాలను, భాషావిన్యాసాలను పురాణపాత్రలకు పులిమి సజీవమైన పాత్రలుగా చిత్రించ గలిగినారు ప్రబంధ కవులు. పెద్దన వరూధిసి ప్రవరులు, తిమ్మన సత్యభామా నారదులు, తెనాలివాని నిగమ శర్మ, సూరన్న, శుచిముఖి, సుగాత్రీ శాలీనులు, చేమకూరవాని సుభద్రార్జునులు ఇంకా యీలాంటివెన్నో పాత్రలు ఇప్పటికీ తెలుగు రసికులకు ఉత్సాహాన్ని, ఉత్కంఠనూ, ఆనందాన్నీ కల్గిస్తూనే ఉన్నవి. సమాజంలో ఎక్కడో ఏకోనలోనో ఈ పాత్రలు పొడకట్టుతూనే ఉన్నవి.

నంది తిమ్మన పారిజాతాపహరణం ఎప్పటికీ పారిజాతంలానే వాడిపోక తావులను గుఱాళిస్తూనే ఉన్నది. తిమ్మన సత్యభామ స్వాభిమానసీమ.

డా॥ బి. వి. కుటుంబరాయశర్మగారు తెలుగులో, సంస్కృతంలో ఇంగ్లీషులో మంచి అభినివేశం ఉన్న పండితులు. రసాత్మకంగా పాఠం చెప్పగలిగే అధ్యాపకులు. చమత్కార సంభాషణ వీరి వ్యక్తిత్వానికి ఆమ్రేడితము. తెలుగునవల ఉత్పత్తి వికాసాలను గూర్చి వీరుచేసిన పరిశోధనా వ్యాసంగం విద్యుల్లోకానికి తెలుసును. నంది తిమ్మన పారిజాతాపహరణం లోని కొన్ని పద్యాలకు మేముకోరగానే వ్యాఖ్యానం వ్రాసి యిచ్చిన శ్రీ శర్మగారి ఔదార్యానికి, సాహిత్యసేవా పరాయణతకూ మేముసర్వదా కృతజ్ఞులము.

ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తి
అధ్యక్షుడు.

ప రి మ ల్ల

క్రి.శ. 1474 ఫిబ్రవరి, పదియవతిథినాడు జన్మించెనని చెప్పబడు రాయలును, అతని జైత్రయాత్రలును ప్రసిద్ధప్రబంధములలో వర్ణింపబడుట యెల్లరకును విదితము. 'సకలక కథాసార సంగ్రహము' నందు (1-25, 30) "కీర్తివిస్తార దురంధరుడు"ను, 'ప్రచండ పరాక్రమ పరరాజ శుండాం కంఠీరవుండును' అగు రాయలను గురించి చెప్పబడినది. తాను 'రాధామాధవకవి' బిరుదమును కృష్ణరాయలవలన నొందితి నని చింతల పూడి యెల్లనార్యుడు 'రాధామాధవము' (1-30)లో జెప్పకొనెను. హంపీశాసనములో రాయల కావ్యనాటకాలంకార మర్మావగాహన సామర్థ్యము కీర్తింపబడెను. తన్మాత్రయే కాదు. భానుకవి విరచిత 'పంచతంత్ర' (1-13)లో కృష్ణరాయని కార్యభారధారేయుడైన 'లక్ష్మీనారాయణుడు' కూడ స్తుతింపబడినాడు 'లీలావతి'యను గ్రంథమునందు 'బొమ్మలాట విరూపాక్ష కాళుడు' రాయలను కొలిచెననియు కలదు.

కృష్ణరాయలు క్రి. శ. 10-2-1513; 2-5-1513; 13-6-1513; 8-7-1514; (పౌర్ణమీ-గురువాసరే); 2-1-1517; 16-10-1518; 17-2-1521-సంవత్సరములలో నేడు పర్యాయములు తిరుపతికి వేంచేసి శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామిని సంసేవించిన మహాభక్తుడు. శ్రీ వేంకటేశ్వరాలయ ప్రాంగణములో తిరుమలయందు చిన్నాదేవీ తిరుమలదేవీ సమేతుడైన కృష్ణరాయల కాంస్య విగ్రహమును నేటికిని సందర్శింపఁగలము. రాయలకు తిరుమలదేవియు చిన్నాదేవియు ప్రతాపరుద్రగజపతి పుత్రికయు అను మువ్వరు భార్యలున్నట్లు కావ్యములవలన విశదము. విదేశ యాత్రికులు రాయల కింకను పదిమంది భార్య లుండిరని న్రాయుట వేరు మాట.

(i) తిరుమలదేవి:- ఈమె రాయల పట్టమహిషి; రాయలకు పట్టాభిషేక కాలము నాటికే భార్యయై యున్న (స్వారో 1-33-) ఈమె యెవరి పుత్రిక యను విషయమున భిన్నాభిప్రాయము లున్నవి. కాని, యే అభిప్రాయమునకును నిష్కృష్టమైన ఆధారములు లేవు. రాయలు 'తిరుమలదేవీ మలయకూట హర్మ్య విహారి' (స్వారో-3-143) అనియు, 'తిరుమలదేవీ హృదయేశుఁ డనియు (పారి-5-1) మాత్రము కీర్తింపబడినాడు.

(ii) చిన్నాదేవి:- ఈమె రాయల రెండవభార్య; మొదటి ప్రయురాలు. రాయలు 'చిన్నమదేవీ జీవితనాయకుడ'ని (పారి 34-1) ప్రశంసింపబడెను. ఈమె పేశ్యయని కొందఱు యభిప్రాయము. కాని దానికి ప్రమాణము లేవు. 'స్వారోచిషమును సంభవము'నం దీమె రాయల 'దేవేరి' యనియే చెప్పబడినది (ఆ 1-ప 33).

(iii) గజపతి పుత్రిక:-రాయల మూడవభార్య. ప్రతాపరుద్ర గజపతి పుత్రిక. పల్లవులు పలు పేళ్ళతో నీమెను పేర్కొనిరి. గజపతి తన కుమారిని రాయలకిచ్చినట్లు అల్లసానివారిదిగఁ బ్రసిద్ధిగాంచిన చాటుపద్యము నందలి 'ఘనతర నిర్భర గండపెండెర మిచ్చి కూతు రాయల కొడఁగూర్చునాడు' అను పాదమువలన విదితమగుచున్నది. ఇదియేగాదు. మరికొన్ని సమకాలిక గ్రంథములు కూడ నీ వివాహమును ధృవీకరించినవి, కృష్ణరాయల పట్టాభిషేకాది వైభవములను గూర్చి చెప్పు గ్రంథములలో "కృష్ణరాయ విజయము" పే రెన్నికఁగన్నది. ఈ గ్రంథములనుబట్టి గజపతిసుతపేరు "తుక్కారమణి" 1. రాయ లీమెను నిరాదరింపఁగా 'కంబముమెట్టు'నం దుండి యీమె రాయలకై దుపద్యములలో తన విన్నపము పంపుకొనె నని లోకమునందొక కథయున్నది. ఆపద్యములు "తుక్కాపంచక"మని ప్రసిద్ధి గాంచెను.

"రాయవాచకము"ను బట్టి యీ జగపతి పుత్రిక పేరు 'జగన్మోహిని' 2 నాదెండ్ల గోపమంత్రి "ప్రభోదచందోదయవాఖ్య"యం దీమెపేరు 'భద్ర' "విజయనగర సామ్రాజ్యము" అను గ్రంథములలో నీగజపతి పుత్రికపేరు "లక్ష్మీదేవి" యని "కవి తరంగిణి" 3. "ఆము క్తము" 4 నఁ జెప్పబడిన "అన్నపూర్ణ"యను రాయలభార్యయే యీ గజపతికూతురని కొందఱు మతము.

కృష్ణరాయలకు "తిరుమలరాయ"లను పుత్రుఁడును, "తిరుమలాంబిక" యను పుత్రికయు గలరు. ఈ తిరుమలాంబిక ఆరవీటి వంశస్థుఁడైన ఆళియరామరాయల భార్య. ఉప్పుగుండూరి పెరియణ్ణకవి విరచితమైన 'మీనకేతనాఖ్యదయ' 5 మను అము ద్రిత గ్రంథములలో నీమెపేరు 'తిమ్మమాంబ' యని ఉక్తము.

కృష్ణరాయలపుత్రుఁడు తిరుమలరాయలు అతేండ్లవాఁడు వ్యాధిగ్రస్తుఁడై తండ్రి జీవించియుండగనే మరణించినాడు. వీరుగాక రాయలకు 'కృష్ణమాంబ'యను కూతురు గలదనియు నామె సూర్యవంశక్షత్రియుఁడైన "మట్ల వరదరాజు" భార్యయనియు "కవి తరంగిణి" 6 చెప్పును. తన చరమకాలమునాటికి రాయలకు "పదునెనిమిది మాస ముల నిసుగు" గలడని డా॥ నేలటూరి వేంకటరమణయ్యగారి పలుకు. 7

కృష్ణరాయలకు పట్టాభిషేకజలము తడియారెనో లేదో గజపతులను జయించుటకై పూర్వ దిగ్విజయయాత్రకుఁ బూనుకొనవలసివచ్చెను. ఈతని జైత్రయాత్రలను తిమ్మ

1. క.వి. 4-25; 2. రా.వా.పుట 109; 3. సంపు 7- పుటలు 50, 51. 4. ఆ1 కాప 33; 5. 305/6 తాళపత్ర గ్రంథము, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్సంస్థానము, కాకినాడ, తూ గో.జి. (ఆం.ప్ర); 6 సంపు 7- పుట 58. 7. "తెలుగుసంస్కృతి"-పుట 398/2 (1959).

నయు పెద్దనయుగూడఁ జేర్కొనిరి. కాని 'మనుచరిత్రలో' పెద్దనచేసిన ప్రసిద్ధమైన 'కలబరిగి' విజయయాత్రా ప్రసంగము 'పారిజాతాపహరణము'లో తిమ్మన చేయఁజాలక పోయెను. దీనిని బట్టి 'పారిజాతాపహరణ' రచన 'మనుచరిత్ర'రచనకు ఒకటి రెండేండ్లు ముందే జరిగియుండు నని సహృదయ విమర్శకులు సమంజసముగను సాధువుగను నిర్ణయించిరి. కాఁగా, పారిజాతాపహరణ రచనయు నంకితమును గూడ క్రి. శ. 1517 ఫిబ్రవరి ఆఱవతేదీకి మునుపే జరిగియుండనగును. మొత్తముమీఁద రాయలు ఈ కృతినిర్మాణకాలముల నాటికి 'మనుచరిత్ర' నిర్మాణకాలమునాటికివలె అంత స్వస్థచిత్తుఁడు కాఁడు. కృతిభర్తృమనస్సాస్వస్థ్యమును బట్టియే కృతికర్తకు ప్రోత్సాహము లభించును. తక్ ప్రోత్సాహమును బట్టియే కృతికి కీర్తి లభించుటయి కల్గును.

కృష్ణరాయలదెస నొక దేవేరి (తిరుమలదేవియే) కావచ్చును, ప్రమాదవశమున నొక ప్రణయాపరాధము కావించెను; ఆ ఛార్వాక భర్తల రవరవలు మాన్పఁగోరి తిమ్మయ యీ కృతిని నిర్మించినాఁడు. ఇది యొక కింవదంతి. కావ్యగత సంవిధానము కూడ నీ వదంతితో సంవదించుచు దాని యాధార్థ్యముదెసగా ములుసూపుచున్నది. ఈ కృతికి రావలసినంతకీర్తి రాకపోవుటకు కారణములలో నిది యిట్టి ప్రత్యేక ప్రయోజనముగల దగుట యొక కారణముగావచ్చును. తిమ్మనార్యుని యితరకృతిగా కీ. శే. డేకుమళ్ళ అచ్యుతరావు చెప్పిన "వాణీవిలాసము"ను గూర్చి లోకమున కంతగా తెలియదు. 'పారిజాతాపహరణము' మాత్రము ఆంధ్రకవితాయువతీ విలాసరేఖ వర్ణనలలోను పాత్రల ప్రవర్తనములోను సర్వదా ఔచిత్యమును పాలించినవాఁడు, తిమ్మన. ఇందలి పాత్రప్రోక్షణమునుగుఱించి యొకమాట. దీనిలో కవి తానై పాత్రల గుణగణములను వర్ణించుట చాలా తక్కువ. అతఁడు ముడిమాటలలో నించుక పాత్రపరిచయము మాత్రము చేయును. పిదప ఆయాపాత్రల ప్రవర్తనాధికమువలననే వారివారి గుణ గణములు వ్యక్తములు కాగలవు. తిమ్మన అవలంబించిన నాటకోచిత వైఖరిలో నిది యొక యంశము. ఇందువలన పాత్రలు విస్పష్టరేఖలతో మనకన్నుల యెదుట నిల్చురు. దీరోద్దతుఁడు, దక్షిణనాయకుఁడునగు కృష్ణుఁడుగాని, మానిని, ప్రగల్భయు నగు సత్యగాని, కలహతత్పరుఁడు, భక్తాగ్రసరుఁడునగు నారదుఁడుగాని, సమయ జ్ఞయు, నిగర్వశేఖరయునగు రుక్మిణిగాని, చదువరుల చిత్తములనుండి చెఱుపునొంది చెడిపోవుట కల్గ.

ఈ ప్రబంధమున కెందఁ తెన్ని మూలము లున్న వన్నను. ప్రధానముగ నిది సంస్కృత హరివంశమునందలి (68-76 అధ్యాయములలోని) కథ నాధారముగా గలది. ఇట్టి మూలానుసృతి కూడ దీని అనితర సాధారణత కొక నిదర్శనము. కన్నడములోని 'హరికథాసారము దీనికంటె ముందున్నదో వెనుకదో చెప్పజాలము. అయినను నిది 'సానలు దేరిన జాతిరత్నము' మాత్రముగాదు. 'మనుచరిత్ర' కంటె నిది ప్రాచీన మనుట కిందలి ప్రసిద్ధితి వృత్తముకూడ నొక కారణము.

ప్రబంధరచనాసంవిధానము ఆనాటికి ఉద్గమదశయందే యున్నది. 'పారిజాతా పహరణము'నేతల్ ప్రబంధోద్గమ మనవలెను, ఆ కాలము ప్రబంధరచనాసంవిధాన ప్రసూతి వేదనాకాల మన్నమాట. కావున ప్రబంధసౌధమునకు శంకుస్థాపనజేసినది తిమ్మనయే: 'పారిజాతాపహరణము'లో విరివిగ వీర వృత్తాంత విశదీకరణము కలదు. శృంగార మున్నంతవఱకే పూర్వ మిది ప్రజ్ఞాదరమును సంపాదింపగల్గుట సహృదయులకు విచారపేతువు. కావ్య యావత్సమును కలాశిల్పమర్మ సర్వస్వమని యిప్పుడిప్పుడే యిందలి దృశ్యములను ప్రవేశకములను అంకములను గుఱుతించిన విజ్ఞులు విశదీకరించుచున్నారు. నేటివఱకు నీ కృతికి రావలసినంత కీర్తి రాలేదు. దీనికి కారణములుగా, కవి యదైవ్యతి యగుటయు, కృతిదత్త ప్రయోజనముగల పురాణేతివృత్త మగుటయు, కల్పనాకథ గాక పోవుటయు, వంటివి చెప్పవచ్చును. కాని, యన్నిటికంటె ముఖ్యకారణము. రాయల చిత్రము ఆనాడు దీనికి తగినంత ప్రోత్సాహ మీయగల ప్యాస్థ్యమును భజింపకుండుటయే యనుట యుక్తము.

తిమ్మన కౌశిక గోత్రుడు; ఆపస్తంబ సూత్రుడు; ఆర్యేల నియోగి; తిమ్మాంబా సింగయామాత్య పుత్తుడు; 'మలయమారుతకవి' అని కీర్తిగాంచిన ఘంట సింగయకు మేనల్లుడు; కృష్ణరాయలచే చతురంతయాన మహాగ్రహార సన్మానము లొందినవాడు; శివపరాధీన మతి; అఘోర శివగురుశిష్యుడు; క్రీ. శ. 1522 ప్రాంతముదనుక రాయల కాస్థానకవి; విద్యాధికారి.

మధురకవియు క్రాంతదర్శియునైన తిమ్మన మానవ జీవిత సౌందర్యమును గుఱించియు దాని విషాదాంత పరిస్థితిని గుఱించియు కూడ గానము చేసెను; ప్రకృతి వైభవమును, తన పురుషాంతరమునకుఁజెందిన సకలాంధ్ర భారతోర్వులలోని మానవ వ్యక్తిత్వమును గుఱించియు కూడ కుంజించినాడు; ప్రపంచదుర్వార పరిణామమును, దళాబుల శతాబుల నడల హాయిలును, విశ్వాంతరాళ వినివిష్ట సమగ్ర దృష్టినికూడ గుర్తించి కీర్తించినవాడు. తిమ్మయజీవిత మంతయు ప్రధానముగ సాహిత్యక రాజ కీయాధ్యాత్మిక దోషములలో ప్రస్ఫుటము. సమకాలీన చరిత్ర ప్రతిబింబించెడి తాత్త్విక భౌద్ధిక ప్రకృతి కల్లోలములను పురస్కరించుకొని యీతడు తన జీవిత ధోరణులను నిదర్శించి, నిదానించి నిరూపించుకొనెను. ఈతని యాలంకారిక రచన మంతయు భారతీయ జీవితమునుండి ఆపచయింపఁబడినదే.

'యువభారతి'వారి ప్రజాశిక ననుసరించి కొన్ని పద్యములలోని సౌందర్యము, ఉల్లాసము, ఉదాత్తతయు సంగ్రహముగ సంగ్రంథమున పొందుపఱుపఁబడినవి. 'యువ భారతి'కి నాయెడఁగల అపార కారుణ్య తరణమున కిది యొక తరణి; పీఠి చంద్రుని కిది యొక నూలుపోగు; దానియెడఁగల వదివస్యాభావవారధి కిది నా ఉడుత భక్తి.

విద్యానగర్

బి.వి. కుటుంబరాయశర్మ.

జిమ్మన కవిత్వవైభవం

1

పొలఁతుల్ గొంగిట గ్రుచ్చియెత్తి తలఁబాల్ వోయించు నవ్వేళ నౌఁ
దల గంగం దననీడఁ దాన కని మౌగ్యం బొప్ప వేటొక్క తొ
య్యలి యంచున్ మది నెంచు పార్వతి యసూయావాప్తికిన్ నవ్వు క్రొ
న్నెలపూఁదాలుపు కృష్ణరాయనికి సంధించున్ మహేశ్వర్యముల్.

[పారి-ఆ1-ప2]

ఈ పద్యములలో పార్వతీపరమేశ్వరుల వివాహ వర్ణనము పేరిట శివుని స్తుతిం
చుట జరిగెను.

పార్వతీదేవి తాను సిగ్గుచే పరమేశ్వరుని తలపై స్వయముగ తలఁబ్రాలు పోయఁ
జాల కున్నదటః శుభసమయములో ఆ రీతిగ నామె వెనుదీయుట చెలులు చూచిరి.
వెంటనే వారు ఆమెను కౌగిట చిక్కబట్టి లేవనెత్తి ధవునితలపై తలఁబ్రాలు పోయించి
నారు. అప్పు డామె పతి జటాజూటమునందుగల గంగలో పతిఫలించిన తన నీడల
తాను జూచి అతఁ డింతకుపూర్వమే యింకొకశ్రీని స్వీకరించియుండు నని అజ్ఞానముచే
భ్రమసి అసూయ పొందినది. అమె యీర్ష్యా కషాయితత్వమును కనిపట్టి భర్తయగు
పరమశివుఁడు అట్టి తెలివితక్కువదనమునకు నవ్వెను. ఈ రీతిగ మందహాసాలంకృత
వదనుడైన మహేశ్వరుఁడు శ్రీకృష్ణరాయలకు మహేశ్వర్యములను సమకూర్చుగావుత
మని తిమ్మనార్యుని ప్రార్థన.

తెలుఁగున మహాకవిత్వములో కవులు తాము ప్రధానముగ చెప్పఁదలఁచినదానిని
చెప్పక, అప్రధానమైనదానిని చెప్పి (వాచ్యము చేసి) ప్రధానమైనదానిని వ్యంజింపఁ
జేయుట అధికము. ఇచ్చట కవి వైశి శివస్తుతి చేసినను, తన కథావస్తువు కొంత యీ
స్తవములో వ్యంజిత మగుట యాతని ప్రధానాశయము. కావున కావ్యార్థసూచన మీ
పద్యములో జరిగెను. అది యెట్లనఁగా.

తనకు నారదుఁ డొసఁగిన పారిజాతమును శ్రీ కృష్ణుఁడు రుక్మిణీదేవి కొనఁగెను.
ఆయిచ్చుట తనపై ప్రేమ లేనికారణమున జరిగె నని సత్యభామ తథ్య మెఱుంగక

అసూయపడినది. ఈ సత్యాదేవి అసూయ, పార్వతీదేవి అసూయావర్ణనము మూలమున వ్యంజింపఁబడుచుండెను.

తననీడ దాన కని మౌగ్యం బొప్ప అనుటవలన సత్యభామ ఊరకయే భ్రమ చెంది, యీర్వ్య నొందిన దనియు, అవిషయములో కృష్ణుని దోష మేమియు లేదనియు వ్యంగ్యస్ఫూర్తి కలుగుచున్నది.

తిమ్మన శివునిగూర్చి 'క్రొన్నెలపూదాల్చు' అని వ్యవహరించినాడు. ఇందువలన పారిజాత కుసుమ ధారణము ధ్వనితము. తిమ్మయ స్వయముగ శివభక్తుడు; పరమ మాహేశ్వరుడు. శివుడు సంపత్ప్రదాత. అందుచే రాయలకు మహేశ్వర్యముల నొసగు మని కవి తన యిలవేల్పును ప్రార్థించుట యెంతయు హృద్యము. రాయలు చంద్రవంశ మణి గదా; శివుడు చంద్రచూడామణి గదా : ఇందుచే తిమ్మన ప్రార్థనలో ఇంకను సామంజస్య మున్నది. అంతేగాదు; శివునకు శిరమున మందాకిని యున్నది; చంద్ర చూడ మున్నది. అతడు వివాహ మంగళ కౌతుక వశమున మందహాసించిత వద నుడై యున్నాడు; పార్వతియెడ ప్రీతుడై ప్రసన్నుడై యున్నాడు. ఇట్టి శుభ సమయ స్థితుడైయున్న యీశ్వరుడు రాయలకు ఐశ్వర్యముల నిచ్చుట సులభ సాధ్యము.

నంది తిమ్మరాజు సత్యసంకల్పుడు; అవితథవచస్కుడు. పూర్వదిగ్జైత్ర యాత్ర ముగిసిన పిదప 'పారిజాతాపహరణము'ను కృతినొందిన కృష్ణరాయలు ఆ తరువాత 'కలబరిగి' విజయ యాత్రాదికమును పూర్తిచేయఁగల్గుటయే అందుకు నిదర్శనము

తీయని చిన్నపదములలో గొప్ప వ్యంగ్యాత్మమును పొదివిన తిమ్మనార్యుని అర్థ సంగ్రహత జ్ఞాపింపఁ దగినది.

క్రొత్త పెండ్లికూతురు సిగ్గుచే తన పతి తలపై తానై తలఁబ్రాలు పోయలేదు, ఇది నవవధూలక్షణము. ఐనను ఆమెకు ఈర్వ్యమాత్ర మప్పటికే యేర్పడును. ఈ మౌగ్యము పతికి నవ్వు గొల్పి తీరును.

పెండ్లిలో వధూవరులు తలఁబ్రాలు పోసికొను ఆచారము దాక్షిణాత్యులలో ఒక్క తెలుఁగువారిదే బహు పురాతన మనిపించుచున్నది, ద్రావిడులలో నిది పూర్వమునుండియు ఉన్నట్లు కానఁబడదు. ఔత్తరాహలలో మహారాష్ట్రులది మఱిల నీ విషయమున ఆంధ్ర సంప్రదాయమే; ఉత్తరాభిమన్యుల వివాహము నిట్టి ఆచారములతో తిక్కనార్యుడు తెలుఁగువారి వివాహముగఁ జేసివేయుటతో మహాభారతము మనకు మఱింత సన్నిహిత మైనది. ప్రబంధకవులు తిమ్మనను బట్టియే తలఁబ్రాల వర్ణనకు తలకొని రసవచ్చును.

2

తన దంతాగ్రముచేతఁ దీక్షమతి, నుద్యత్కుంభయుగ్మంబుచే
త నితాంతోన్నతి, దానవిస్ఫురణ నుత్సాహంబు; శుండాముఖం
బున దీర్ఘాయువు, నిచ్చు గావుత గుణాంభోరాశికిం గృష్టరా
యనికిన్ వారణరాజవక్త్రుఁడు కృపాయ తైకచిత్రాబుండై.

[పా3 - ఆ1 - ప3]

ఈ పద్యమున గణాధిపతిస్తుతి జరిగెను. వినాయకుఁడు ఏనుగుమోము గల వాఁడు. తన దంతాగ్రము తీక్షమై యుండుటచే ఆ వినాయకుఁడు కృష్ణరాయలకు బుద్ధి తీక్షణము నొసంగవలె నని తిమ్మనార్యుని ప్రార్థన. అట్లే విఘ్నేశ్వరుఁడు తన కుంభములు ఉన్నతములు గావున అత్యంతోన్నతిని, తన మదజల ప్రకాశము ఉత్సాహ కార్యముగావున ఉత్సాహశక్తిని, తన తుండము అతి దీర్ఘము గావున దీర్ఘాయుష్యమును కృష్ణరాయలకు ప్రసాదించవలె నని తిమ్మనార్యు నభ్యర్థనము.

విఘ్నేశ్వరుఁడు తన దంతాగ్రముచే తీక్షమతి నిచ్చుగావుత మనుటవలన ఆతని యేకదంతము తీక్షమైయున్న దనెడి ధ్వని కలుగుచున్నది. అట్లే ఆతని కుంభము లున్నతము లనియు దాన విస్ఫురణము ఉత్సాహశక్తితో గూడిన దనియు శుండా ముఖము దీర్ఘ మనియు ధ్వను లేర్పడఁ గలవు.

లోకమున నెవరికి ఏది కలదో దాని అనురూపమైన దానినే యితరుల కీయఁ గలరు. ఇచ్చట గణాధిపుఁడు ఆత్మావయవ రూపసౌష్ఠవములకు అనురూపము లగు గుణాదులనే కృష్ణరాయలకు ఇచ్చుగాక యని కవి ప్రార్థించుటలో చమత్కృతి కలదు. తీక్షమతియు ఉన్నతియు ఉత్సాహమును పంచివి కృష్ణరాయల కింతకుపూర్వమే యున్నను వానిని అత్యంతముగ ఇమ్మని కవి ప్రార్థించుచున్నాడు. రాయలకు తిరు మలదేవిపై ప్రణయకోపము కలిగి ఆమె సౌధమును ఆయన చాలాకాలము ప్రవేశిం పక పోవుటచే ఈ 'పారిజాతాపహరణము'ను తిమ్మనార్యుఁడు రచించి రాజదంపతులను తిరిగి కలిపినట్లు ప్రబలమైన ఐతిహ్య మున్నది. అందుచే తిరుమలదేవి వేదనను సాను భూతితో ఆవేశించు కొనుటకుఁ గాని, అనంతర జైత్రయాత్రలకుఁగాని రాయలచాటికి నితాంత విశేతబుద్ధిని, నితాంతోన్నతిని, నితాంతోత్సాహాది శక్తులను ప్రసాదించు మని తిమ్మనార్యుఁడు విఘ్నరాజును ప్రార్థించుట యుక్తియుక్తమును హృద్యమును సారస్య మును అనిపించును. అతఁడు అర్థసంగ్రహతకు పెట్టినది పేరు

తిమ్మనార్యుని నాలుకకు ఎన్నడును బెండు పలుకు ఒదవదు. ఈ ప్రార్థనా పరముగ ఆతడు ఉద్దేశించిన ఉద్దేశము లన్నియు నెఱవేఱినవి.

3

సరసపుటల్కఁ దీర్చుతటి శార్ఙ్గసుదర్శన నంద కాబ్జ సం
భరణగుణాప్తి నెన్నడుమువైఁ గటివై జడవై గళంబువై
హరినలుగేలుఁ బై కొన సుఖాంబుధి నిచ్చలు నోలలాడు నిం
దిర కృపఁజూచుఁగాత నరదేవశిఖామణిఁ గృష్ణరాయనిన్.

(పారి. ఆ1 - ప4)

ఈ పద్యమువలన లక్ష్మీదేవి స్తుతింపబడినది. శ్రీమహావిష్ణువు లక్ష్మీదేవికిఁ గల్గిన ప్రణయ కోపమును తీర్చి ప్రసన్నురాలిని చేసికొనఁగోరెనట! అందుచే ఆ పౌలయలుక యెట్లు మాన్పఁబడెనో యీ పద్యమున వర్ణితము. విష్ణువు శార్ఙ్గమును వింటిక ధరించు తన ఒకచేతిని లక్ష్మీదేవి నడుముమీదను, సుదర్శన మను చక్రమును ధరించు తన ఒకచేతిని ఆమె కటిప్రదేశముమీదను. నందక మను ఖడ్గమును ధరించు తన ఒకచేతిని ఆమె జడమీదను, అబ్జ మను శంఖమును ధరించు తన ఒకచేతిని ఆమె మెడమీదనుచేర్చి ఉపలాలించి ప్రసన్నురాలిని చేసికొనినాడు.

ఆమెను లాలించుటకై ఆతడు తాకిన ఆయా అవయవములనుబట్టి ఉపమాన వస్తువులు స్ఫురించుచున్నవి. విల్లుపట్టెడి చేతితో నడుమును తాకుటచే ఆమె నడుము సూక్ష్మమై పిడికిటఁ బట్టుటకు తగియున్న దనియు, చక్రము తాలెప్పెడి చేతితో కటిసీమను తాకుటచే ఆమె కటిప్రదేశము చక్రమువలె నున్నదనియు, కత్తిని ధరించెడి చేతితో జడను తాకుటచే ఆమెజడ కత్తివలె నున్నదనియు, శంఖమును తాలెప్పెడి చేతితో కంఠమును తాకుటచే నామె కంఠము శంఖమువలె నున్నదనియు ధ్వను లేర్పడుచున్నవి.

ఇట్లు పతిచే లాలింపబడి ప్రణయకోపము తీరి సంతోషస్వాంత యగులక్ష్మీ, కృష్ణరాయలను అనుగ్రహించుగాక అనుటలో “పారిజాతాపహరణ” కథావస్తువు కూడ ధ్వనించుచున్నది. లక్ష్మీదేవికి వ్యక్తవ్యవిషయమున కనుకూలించునట్టి ఆకారోల్లాసాదులను తిమ్మనార్యుడు అనుసంధించుటయేగాక ‘పారిజాతాపహరణ’ ప్రబంధములో కృష్ణుడు చేసిన సత్యావధూప్రీతినమును, దానివలన సత్యాదేవికిఁ గలిగిన సంతసమును గూడ నీపద్యములో హృద్యముగ వ్యంజిత మొనరించుట ఇరిగెను. ఇది వస్తు కృత శిల్పము.

ఇన్ని ప్రయోజనములును ఒక్క పద్యములో సాధించుట తిమ్మనవంటి మహా ప్రతిభావంతులగు కవిసుత్రాములకే చెల్లినది,

4

వలిమలయల్లువాడు, తలవాక ధరించిన పూవుగుత్తి, వే
ల్పులగమి జీవగట్ట, యుడివోవని చల్వలటెంకి, వెన్నెలల్
మొలచినవాడు, పొల్కడలి ముద్దులపట్టి, నృసింహకృష్ణరా
యలఁ గరుణారసంబు నినుపారెడిచూపులఁ జూచుఁగావుతన్.

(పారి-అ1-పరి)

ఈ పద్యములో చంద్రస్తుతి జరిగినది. తన్మూలమున చంద్రుని మూల పురుషునిగాఁగల రాయలను స్తుతింపబడినాడు. అది యెట్లనగా:-

శివుని జటాజూటమునందలి ఆకాశగంగతోగూడి పూగుత్తివలె వెలుగువాడును, దేవతలసమూహమునకు జీవనాధారమైనవాడును, తఱుఁగని చలువలకు స్థానమైన వాడును, పాలసముద్రముయొక్క ముద్దుకుమారుడును, అయిన చంద్రుడు, కృష్ణ రాయలను అధికమైన దయతో తిలకించుఁగాక యని తిమ్మనకవి ఆశయము.

చంద్రుడు రాయలవంశమునకు మూలపురుషుడు. ఆ మూలపురుషుని శివుడు తన శిరస్సునఁ దాల్చెను. 'నెత్తినిబెట్టుకొనుట' యనగా, సజ్జనశ్లాఘనీయుఁ డనుట. అట్లే చంద్రుడు తన కళలను దేవతలకు ఆహారముగా నిచ్చుచున్నాఁ డనుట, వారికి జీవనాధారమై పరఁగుచున్నాఁ డనుట; అతడు శైత్యములకు నిలయ మనుట; చల్లనివాఁ డనుట; వెన్నెలలు పుట్టుటకు తావలమైనవాఁ డనుట; ఆహ్లాద సంధాయకుఁ డనుట.

చంద్రునకు జెప్పఁబడిన యీవిశేషణము లన్నియు రాయలకుఁగల సుగుణములే అనెడిధ్వని యొకటి యిచ్చట స్ఫురించును. శివుడు చంద్రుని శిరస్సునఁ దాల్చినవాఁ డనుటచే, రాయలు సజ్జనశ్లాఘనీయుఁ డనియు, దేవతలకు (చంద్రుడు) ప్రాణాధారుఁ డనుటచే, రాయలు పూజ్యులకు జీవనాధారభూతుఁ డనియు, తఱుఁగని చలువలకు (చంద్రుడు) నిలయ మనుటచే, రాయలు శాంత్యాది సుగుణభూషితుఁ డనియు, వెన్నెలలు మొలిచినవాడు (చంద్రుడు) అనుటచే, రాయలు సర్వజనాహ్లాదకరుఁ డనియు ధ్వనులు ఊహింపఁదగి యున్నవి ఇందుచే శ్రీకృష్ణరాయల సౌజన్యమును సౌశీల్యమును సౌమ నస్యమును, సౌహృదయమును వంటి సద్గుణములు స్ఫురింప గలవు.

చంద్రుని స్తుతించు నెపమున రాయల సుగుణసంపత్తిని వర్ణించుట, రాయలను 'నితాంతోన్నతుడవు గమ్ము' అనుటకొఱకే యనుకొనవలెను. తన్మూలమున రాయలకు అంతఃపుర వదూ ప్రాసాదనకర్తవ్యములును గుర్తుచేసిన ట్లగుచున్నది.

తిమ్మనకుఁ బూర్వము చంద్రస్తుతి చేసినకవుల సంఖ్య బహుసంఖ్య. అందుచే ఈపద్యమును 'చంద్రస్తుతి' అనుకొనుటకంటె కృతినాయక వంశానువర్తన మనుకొనుట యుక్తము. తిమ్మనార్యుడు కృతికర్తృవంశా [తన వంశా] ను వర్ణనము చేయలేదు. సుకవిస్తుతియు, కుకవినిందయు చేయలేదు. పరంపరాగత మను కృతికర్తృ స్వప్న వృత్తాంతము చాయకుఁబోలేదు; కృతిభర్త తన్ను కర్పూర తాంబూలాదులతో అర్చించి తన కావ్యము నంకిత మిమ్మని అర్పించినట్లును చెప్పుకొనలేదు. ఈ కారణము లన్నియు సీగ్రంథము ప్రత్యేకప్రయోజనాత్మకమై 'వ్యవహార విదే శివేతర శ్లతయే' వంటి కావ్య ప్రయోజన సాధకమై నెగడిన ప్రబంధ మనుటకు ఉదాహరణము లగుచున్నవి, అంతే గాదు ఈయికారణములచే నొకగ్రంథమునకు గౌరవము 'సందర్భశుద్ధియు' పాత్రపోషణాదికమును కథాసంవిధానచాతుర్యమును, భౌతికపోషణమును, హృదయంగమశైలియు రచనాపాటవమును, రసవర్ణనమును మొదలైనవానిమూలముననే సంపాద్యమగునుగాని, దాని లేనిపోని పైపైమెఱుగులుగల పోకడలవలనఁ గాదని మన మూహించుకొనుట తప్ప గాదు. అట్లే తిమ్మనార్యుని యీ 'పారిజాతాపహరణము' ప్రబంధ సాహిత్య సౌధ నిర్మాణమునకు శంకువువంటి దనియు 'మనుచరిత్రా'దులు తరువాత వెలసినసౌధము లనియు మన మూహింపవచ్చును. 'మహాప్రబంధము' అను పదబంధమును గూడ ప్రత్యేక సాహిత్య ప్రక్రియా పరముగ ప్రయోగించిన ప్రథమకవి తిమ్మనార్యుడే (పారి-1-84).

'ప్రబంధము', 'కావ్యప్రబంధము'వంటి పదబంధములను సాధారణ కావ్య పరముగ బ్రయోగింపని సంస్కృతాంధకవులు లేనేలే రనవచ్చును. నన్నెచోడ, ఎఱ్ఱనార్య, శ్రీనాథాదుల కావ్యములలో స్వచ్ఛమగు భావ ప్రబంధ లక్షణ బీజములు నుండవచ్చును. కాని 'ప్రబంధ' శబ్దము ఒక విశిష్ట సాహిత్యప్రక్రియకు నిర్దేశకమైనది, 'పారిజాతాపహరణము'తోడనే అనినచో తప్పులేదు. కావున తిమ్మన ప్రబంధ ప్రక్రియకు పరమేష్ఠి.

పై పద్యమున తొలి మూడు పాదములును ముద్దులు మూఁగుగట్టు అచ్చ తెలుగు పదములతో సందానింపఁబడినవి. ఈ పద్యమే సరళాన్వయముతో ఒకవ్రాత ప్రతియం దిట్లున్నది.

“వలిమల యేలువాని తలవంకఁ దనర్చిన పువ్వుగుత్తి, వే
ల్పుల గమికుఱ్ఱ, పాల్కడలి ముద్దులపట్టి పయోజవైరి, చు
క్కల గమికాడు, జక్కవల గాసి, విధుండు నృసింహకృష్ణరా
యలఁ గరుణారసంబు తనరారెడు చూపులఁ జూచుఁగావుతన్.”

కాని తిమ్మనార్యుడు తన అచ్చతెలుఁగునుడుల కూర్పులో ప్రౌఢత్వము సాధింపఁగోరి (i) ‘పయోజవైరి’, (ii) ‘విధుండు’ వంటివానిని పరిహరించి ఉన్న అయిదు విశేషణములను తెలుఁగు నానుడుతో నందగించునట్లుగఁజేసి పద్యమును పరిష్కరించి మనము వ్యాఖ్యానించిన రూపమునకుఁ దెచ్చియుండును. ఒక్కొక్క పృథు కవులకు ఒకే పద్యము రెండు మూడు మాటలు రచించినఁగాని సంతృప్తి కలుగదు. ఆ రెండు మూడు రూపములుగల ఒకే పద్యము భిన్నభిన్న తాళపత్ర గ్రంథములలో భిన్నభిన్న రూపములతో లభించుట కలదు. మొత్తముమీద ఈపద్యము పోకడ నందివారి తిమ్మకవికి చాల నిష్టమనుటకు ‘పారిజాతాపహరణము’ నుండియే చంద్రోదయవర్ణన రూపమగు నింకొక యుదాహరణము నిచ్చినఁ జాలును. అది సమ సంస్కృతాంధ్రపద మిలితమై, కవి భావనా లులితమై యున్నది ?

“అమరుల బోనవుట్టిక, సహస్రమయాఖుని జోడుకోడె, సం
తమసము వేరుపెత్త, కుముదంబుల చక్కిలిగింత, పుంశ్చలీ
సమితికిఁ జుక్కవాలు, నవసారసలక్ష్మి తొలంగుబావ, కో
కములకు గుండెతల్లడము, కైరవమిత్రుఁడు దోచె తూర్పునన్.”

(పారి ఆ-2, ప-41)

5

యాదవత్వమున సింహాసనస్థుఁడు గామి
సింహాసనస్థుఁడై చెన్ను మెఱయ
గొల్లయిల్లాండ్రతోఁ గోడిగించుటఁజేసి
పరకామిని సహోదరతఁ జూప
మఱి జరాసుతునకై మధుర డించుటఁజేసి
పరవర్గదుర్గముల్ బలిమిఁగొనఁగఁ
బారిజాతము నాసపడి పట్టి తెచ్చుట
నౌదార్యమున దాని నడుగుపఱుపఁ

గోరి తొలుమేనఁ దన కైన కొడువ లెల్ల
మాన్సుకొనవచ్చి భువనై కమాన్యలీల
నవతరించిన కృష్ణుఁ డౌ ననఁగ మించె
నరసవిభుకృష్ణ రాయ భూనాయకుండు.

[పారి-ఆ1-ప 17]

ఈ పద్యములతో శ్రీ కృష్ణుడే తనకు కృష్ణావతారమునందు కలిగిన లోపములను బాపికొనఁగోరి యిప్పుడు కృష్ణరాయలై అవతరించి ఆ మచ్చలను మాన్సుకొనినాఁ డని వర్ణింపఁబడినది :

గొల్లలలో “యదువు” అను వాని శాఖకుఁ జెందిన గొల్లలకు సింహాసనమెక్కి కిరీటము ధరించు నధికారము లేదు. అందుచే కృష్ణావతారమున సింహాసన మధిష్ఠింప లేకపోయిన శ్రీకృష్ణుడు ఈ జన్మలో కృష్ణరాయలై విజయనగర వజ్రసింహాసనస్థుఁ డయ్యెనట! అలనాడు శ్రీకృష్ణుడు గోపికాలోలుఁ డయ్యెను; ఈ జన్మలో నతఁడే రాయలై జన్మించి ఆ లోపమును తీర్చికొనుచు పరశ్రీలను అక్క సెల్లెండ్రవలె అరయుచున్నాడు. అప్పుడు జరాసంధునకు భయపడి మధురానగరమును విడిచిపోయెను ; ఆ అపకీర్తి నశింప ఇప్పుడు కృష్ణరాయలై పుట్టి శత్రుదుర్గములను జయించి స్వాధీనము చేసికొనుచున్నాడు. అనాడు పారిజాతవృక్షము నానెంచి తెచ్చికొనుటచే కొంత నింద పొందెను; ఈనాడు ఆ నిందను క్రిందుసేయఁగల దానములయందు పేరుపొంది యున్నాడు. ఈ రీతిగ తొలి జన్మమునఁ గల్గిన కొఱతలను మాపుకొనుటవలన శ్రీకృష్ణుడే కృష్ణరాయలుగా నవతరించె ననుట నిస్సందేహ మని భావము.

కవుల వర్ణనలనఁగాని సాధారణ ప్రజానురాగమువలనఁగాని మొత్తముమీద శ్రీకృష్ణరాయలు శ్రీకృష్ణుని అవతార మనెడి వ్రబలవిశ్వాస మొకటి అనాడు ప్రచలిత మనుటకు నిదర్శనము లున్నవి

పారిజాతాపహరణమునందే :

“.....

నాడు నేడును యాదవాన్వయమునందు
జనన మందెను, వసుదేవ మనుజువిభుని
కృష్ణుఁ డనుపేర, నర సేంద్రు కృష్ణదేవ
రాయఁ డనుపేర, నాడినారాయణుండు.”

(ఆ-1, ప-19)

అని మఱల తిమ్మనార్యుడు వక్కాణించెను. “కృష్ణావతారమున నీయందు కుపితురాలగు సత్యభామవలన జరిగిన మన్ననయే ఈ యవతారమునను తిరుమల (?) దేవివలన జరిగినది” అను స్ఫూర్తి కలుగు నిమిత్తమే యీ మహాప్రబంధమును తిమ్మనార్యుడు రచించెనను ఐతిహ్యమునందు చాల సత్యమున్న దనక తీరదు. కృష్ణుడే కృష్ణరాయ లని అవతారికలో చెప్పుచు కథలో పాదతాడన వర్ణనముచేయుచో, లోకప్రతీతి యట్లుండగా, ఇక “పారిజాతాపహరణ” కృతి ఒక ప్రత్యేకప్రయోజనాపేక్ష కలదన్నయెడల తప్పేమి ?

కొందఱు విమర్శకులు రాయలకు ఏ భార్యాపాదము సోకెనో తెలియరా దనిరి. పితృదత్తగాక చిననాటినుండియు వలచి వలపించి వివాహమాడిన చిన్నమదేవి అంత అశ్రద్ధఁ దాల్చుట సాధారణముగ జరుగదు. పైగా, భర్తవచ్చువఱకు ప్రక్కపై పాదము లుండువై పుననే తలపెట్టుకొని భార్యా పరుండవలె నను ఆచారము పట్టమహిషులకుఁ జ్ఞాత్రయకాంతలకును అనువర్తించు ఆచారము. పైగా, చిరకాలమునుండియు పుత్తులు లేని రాయలకు క్రీ.శ. 1518లో పుత్రోదయ మయ్యెను. ఈ సహకారి కారణమును పురస్కరించుకొని ప్రణయాపరాధము క్రీ.శ. 1515లో సంభవించెననియు, తదనంతరము క్రీ.శ. 1516-17లలో కృతినమర్పణ పునస్సంయోగము లనియు పిమ్మట నేడాదికి పుత్రోదయ మనియు నూహించుట యుక్తియుక్తము. ఆ పునస్సంసదానంద కేశి పరిణామమే తిరుమలరాయల జనన మైనచో, ఈ పాదస్మరకథ యంతయు తిరుమలదేవి దెసగానే ములుసూపు చున్నది. ఒకవేళ చిన్నమదేవి తెచ్చిన అరణపుకవి యైనను, తిరుమలదేవికి కలిగిన కష్టనివృత్తికి తిమ్మనార్యుడు కావ్యమును చెప్పుట మిక్కిలి యోచితీపోషకమై ఔదర్యసూచకమై యుండగలదు. తిమ్మన యిందువలన రాయలకు మఱియు సన్నిహితుఁడు కాగలఁడు. నిజమున కేయమ్మయైనను ‘అమ్మ తెచ్చిన విద్వాంసుఁడు’ మాపగల చొఱవ తిమ్మకవిచంద్రుఁడు చూపినాఁడు. రాయల జీవితము తత్కారణముగా సర్వసంపన్న మైనది.

6

శ్రీరంగేశ్వర నాభి పంకజ రజ శ్రీకంఠ జోళేంద్ర త
న్వీ రాజత్ కుచపాళి మంజరులకంఠెన్ సహ్యాభూభృత్ తటి
నీరంద్రీకృత గైరిక ద్రవముకంఠెన్ వన్నె గావించెఁ గా
వేరితోయముఁ గృష్ణరాయఁ డహితోర్విసాధర క్త ప్రభన్.

[పారి-అ 1-ప 18]

శ్రీకృష్ణరాయలు శత్రురాజులను సంహరించి వారి రక్తమును కావేరినదిలోనికి ప్రవహింప చేసినాడు. అందుచే ఆ నదీజలము శ్రీరంగములోని శ్రీరంగనాయకుని నాభి కమలమందలి పుష్పాదులవలనను, చోళరాజాంగనల స్తనాలంకారము లగు పూవుగుత్తుల వలనను, కావేరినదికి పుట్టినతావగు సహ్యాపర్వతప్రాంతములయందలి గైరికాదిధాతువుల రసమువలనను పొందిన జేగురువర్ణముకంటె మించిన జేగురువర్ణముచే నిపుడు విరాజిల్లె ననుట.

శ్రీకృష్ణరాయలు శ్రీరంగనాథుని సేవించినపిదప ఆ పూజాపంకజములు కావేరిలో కలుపబడినపుడు ఆ నదీతోయ మెఱుఱుడును. ఇందుచే రాయల శ్రీరంగ నాథభక్తి వ్యక్త మగుచున్నది.

రాజకాంతలు విలాసార్థము తమ స్తనమండలములందు మకరికాపత్రరచనలు కావించుకొందురు. అట్టివి శోణవర్ణము కలిగియున్న వన్నమాట. పుణ్యనదీ నియత కచ్చములలో రాజస్త్రీలు జలక్రీడలు సలుపవచ్చును. అప్పు డాసీరు ఎఱుదనముదాల్చుట సహజము. లేదా, రాయలు చోళదేశాధిపతులను జయింప వారు తమ భార్యలతో పలాయన మగుచు కావేరిని దాటువేళ ఆ చోళాంగనల కుచపాళి విరచిత మకరికా పత్రములచే ఆ జలము ఎఱుబడవచ్చును.

కొండలనుండి క్రిందికిజాటు నెట్టిని ద్రవపదార్థాదులచే కావేరిజలము మునుపే యెఱుబడి యుండెను. దానిని రాయలు తన శత్రురాజుల రక్తములచే మఱియు నెఱుపు గావించినాడు. ఎఱుపును మఱింత యెఱుగఁ జేయుట అనుగుణముగ నుండి ఔచితీ పోషక మగుచున్నది.

రక్తకాంతి విషయమునందు కావేరిజలము ప్రేరూడింటివలన కంటె, రాయల శత్రువుల రక్తమువలన ఎక్కువగా మించిన దని యీపద్యము పిండితార్థ మైనను, రాయలు క్రమముగ శ్రీరంగమును చోళదేశమును సహ్యాపర్వతప్రాంతములను కావేరి తీరమునందలి శత్రుసముదాయమును జయించి యశస్సాండ్రఁ దై నాడనెడి ధ్వని కలుగు చున్నది. ఇందు వర్ణింపబడినది, కావేరిజలము; వ్యంజితమైనది, రాయల పరాక్రమము; రాజ్యపుటెల్లలును. అందుచే ధ్వని (కావ్యము) ఉత్తమమైనదని వేఱుగఁ జెప్పనక్కర లేదుగదా :

7

ప్రామినుకుల దొంగఁ జాతాశకుహరంబుఁ
జొరఁజాటి చీటినచోట వీవ
తరిగొండ వెన్నుపైఁ దాల్చి వేల్పుల గూటి
చవిఁ దేల్చినట్టి కచ్చపమ వీవ
నీటిలో మునిగిన నేలచేడియఁ గొమ్ము
కొన నుబ్బ నెత్తిన ఘోడి వీవ
మునిమాపు బలుగంబమునఁ బుట్టి బంటు న
క్కఱఁ గాచినట్టి సింగంబ వీవ

దితిజు మెట్టిన యాపొట్టి దిట్ట వీవ
పుడమిఁజేడుల నడచిన ప్రోడ వీవ
కడలిఁ గోలకుఁ దెచ్చిన గబ్బి వీవ
యిపుడు ద్వారక నివసించు నీవు నీవ.

రుక్మిణీ సౌధమున నున్న శ్రీకృష్ణు నొద్దకు నారదుడు వచ్చి యాతనిని స్తుతిం
చును. సన్నుతిపూర్వకమైన ఆదశావతారవర్ణనములోని ప్రథమ పద్య మిది. పెద్దలు
దశావతారక్రమమునిట్లు చెప్పుదురు : —

శ్లో॥ మత్స్యః కూర్మ వరాహశ్చ నారసింహశ్చ వామనః,
రామో రామశ్చ రామశ్చ బుద్ధః కల్కి రేవ చ.

పై పద్యమున (బలరామునితోగూడిన కృష్ణావతారమువఱకు నవతారములు
చెప్పబడినవి. (ఈ అవతారములలోని బుద్ధుఁడు గౌతమబుద్ధుఁడు గాడు.) మన యీ
“పారిజాతాపహరణ” తృతీయాశ్వాసమునందు శ్రీకృష్ణుం డదితిని జూడఁబోవును
అప్పుడు శౌరిపైన ఒక్కొక్క యవతారమును ఒక్కొక్క పద్యముతో నదితి వర్ణించి
ఆతని లీలలను ప్రత్యేకమైన దండకమునందు ప్రశంసించినది.

ఆంధ్రసాహిత్యములో శ్రీనాథుడు తన శృంగారనైషధమునందు (సంస్కృత
సాహిత్యము ననుసరించి) దశావతార ప్రస్తుతికి శ్రీకారము చుట్టెను. నలుఁడు తన

మాధ్యాహ్నిక పూజావిధియందు దశావతారములను స్తుతించినాడు, చాలవఱకు శ్రీహర్ష ననుసరించి యిచ్చట శ్రీనాథుడు ఇరువదితొమ్మిదిపద్యములు కూర్చెను. (శృం. నై. ఆ 8-ప 120-148). తాళ్లపాక అన్నమాచార్యులవారు తమ సంకీర్తనలలో పెక్కు పర్యాయములు దశావతారముల ప్రస్తావమును గానముచేసిరి. ఇవి తిమ్మనార్యు నాకర్షించి యుండవచ్చును. తరువాత రాయలవారు, ఆపిమ్మట పెద్దనార్యుడు, వారివెంట గార్లపాటి (తెనాలి) రామకృష్ణుడు, అటుతరువాత పెక్కుమంది మహాకవులును అవతారముల ప్రశంస తమతమ ప్రబంధములలో చేసిరి. ఈ ప్రబంధమునందే అదితి, శ్రీకృష్ణుని ఒక్కొక్క యవతారమును ఒక్కొక్క పద్యములో వర్ణించును (ఆ 3 - ప 28 - 38).

8

ఇది భోజాత్మజ కిచ్చినం గినుకతో నేమంచు నూహించునో
మది సాత్రాజితి, దాని కే నిపుడు ప్రేమం బంపినన్ దీని నె
ల్లదముం జేసినజాడ దోచునొకొ! యౌ లె మ్మిందు నే నున్కిఁ జె
ల్లదువో యేరికిఁ బంపఁగా ననుచు, లీలన్ రుక్మిణీకాంతకున్.

[ఆ 1-ప 54]

తిమ్మనార్యుని ('పారిజాతాపహరణ') నాటకమునకు పూర్వరంగము ముగిసి ప్రథమాంకము ప్రారంభమైనది.

ఒకనాడు నారదమహాముని వచ్చి రుక్మిణీ సౌధమందున్న శ్రీకృష్ణునకు పారిజాతపుష్పము నర్పించెను. కృష్ణుడు దానిని వినయ విస్మయములతో స్వీకరించి తన దగ్గఱనున్న రుక్మిణివైపు చూచినాడు కాని, వెంటనే ఆతని మనస్సులో సత్యభామ నిలిచెను. అట్టి శ్రీ కృష్ణుని మనోవ్యాపారము పై పద్యమున వర్ణితము.

ఈ పుష్పమును రుక్మిణి కొనగినచో, ఈమె కర్పించినానని సత్యభామ కోపించి మనస్సున నొచ్చుకొనునేమో! లేక, సత్యభామకు పంపినచో, తన్ను చుల్గిన చేసిన ట్లయినదని రుక్మిణి తలచునేమో! సరే, యేమైన అది యగును నిజముగ నే నీ రుక్మిణీ సౌధమున నుండుటచే ఆమెకుఁ దప్ప మఱి యెవ్వరికిని ఈ పుష్పము నీయరాదు." అని శ్రీకృష్ణుడు నిశ్చయించుకొనెను.

అనేక భార్యలయందు సమమైన అనురాగముగల నాయకుని దక్షిణ నాయకుడందురు. శ్రీకృష్ణుడు ఇచ్చట నట్టివాడు.

‘ఔలేమ్ము’, ‘పో’ వంటిపదములు ఇందలివి ఇద్దఱు భార్యల యిబ్బందిలో పడిన శ్రీకృష్ణుని వితర్కాంతర భావి నిశ్చయమును, సునిశ్చల నిశ్చయ దార్ధ్యమును వ్యక్తము చేయుచున్నవి. ఈ పద్యము రుక్మిణీ సత్యభామలయందు కృష్ణునకుగల తుల్యానురాగమునకు అన్వాదేశము; తిమ్మనార్యునకుగల దక్షిణనాయక మనస్తత్వ నిదాన సామర్థ్యమునకు అధ్యాహారము. బహుభార్యాత్వముగల ఆ నాటి రాజుల బాధలతోడి పరిచయము, తిమ్మన కవిత్వమును ‘సానలు దీరిన జాతిరత్నము’గా మలచెను.

9

చక్కనిదాన నంచు నెలిజవ్వని నంచు జగంబులోనఁ జే
రెక్కినదాన నంచుఁ బరియెంతయుఁ నాకనురక్తుఁ డంచుఁ దా
నిక్కుచు విట్టువీఁగుచు గణింపదు కాంతల సత్య, యింతకున్
స్రక్కక యున్నె నీ మహిమ సూచిన బోలులు విన్నవించినన్.
[పారి-ఆ 1-ప 66]

అందగతై ననియు, లేతవయస్సుదాన ననియు. లోకప్రసిద్ధురాల ననియు, తనయందు పతికి మిక్కిలి అనురక్తి గల దనియు, సత్యభామ చాల గర్వపడుచుండు నటః అట్టి ఆమె యిప్పటి పారిజాతపుష్పముచే ప్రకాశించునట్టి రుక్మిణీదేవి మహిమను చూచినచో గాని, విన్నచో గాని (చూచినచెలులవలన విన్నచోగాని,) దుఃఖింపక యుండ గలదా? అని నారదునకు అనుమానము.

నారదునకు కలహభోజనుడని పేరు. పారిజాతపుష్పమును రుక్మిణీ కిచ్చి దాని మహిమ పొగడి ఊరకుండినచో అతనికి కలహభోజనుడను పేరు సార్థక మగునా? ఈ పద్యమునకు వెనుకనున్న పద్యములో నతడు సత్యభామపే రెత్తెను. సత్యారుక్మిణులు ముందే సవతులు; అందును సత్యాదేవి మానిని; మాత్సర్యశీల. అమానిత్వము, అధంభిత్వమువంటి తత్త్వజ్ఞాన సాధనములతో ఆమెకేమి పని? వెనుకటి పద్యములలో నారదుఁ డామె పేరెత్తి క్రిందుపఱచినాడు. దానితో కలహబీజావాపము సంపూర్ణము ఖలేదు. అందుచే ఈ పద్యమున మఱియు సత్యను పేరుపెట్టి అధఃకరించుచున్నాడు.

పారిజాతమును ధరించిన కారణమువలన రుక్మిణికి మహామహిమ కలిగెను. అందుచే సత్యభామ తన కింతకుపూర్వము సౌందర్య విషయమునను భర్తనురాగ విషయమునను యౌవన విషయమునను గల గర్వము ఉడిగిపోగా, మిక్కిలి స్రుక్కునని నారదప్రవచనము, ఇంతకును సౌందర్యము, పత్యనురాగము, యౌవనము అనువాని విషయములో రుక్మిణియే మిన్న యనియు, ఇక ముందు సత్యభామది వట్టి గర్వము మాత్రమే యగుననియు నారదుడు చమత్కరించుట కలహబీజములను పూర్తిగా నాటు నిమిత్తమే యనవలెను.

ఒకసవతి చెలిక తైలు ఇంకొకసవతి అంతఃపురములోని వార్తలను రహస్యముగ మోసికొనిపోవుట ఆనాటి యాచారము. ఇందుచే రుక్మిణిని నారదుడు పొగడుటయే గాక సత్యను తెగడుటయు కూడ సత్య చెలులు విని, ఆమెకు విన్నవింపవలె ననియే నారదుని ఉద్దేశముగా తోచుచున్నది. ఈ ఉద్దేశము భావికథా సూచకము కూడ.

- i.'దీని దాల్చి యి
ప్పడఁతులలోఁ గనుంగొను మపార మహా మహిమాను భావముల్ (1-61)
- ii. 'సవతులు వచ్చి నీ చరణ సారసయుగ్మము నాశ్రయింపఁగాన్ (1-62)
- iii. 'ధవుఁ డఅలేని కూర్మి జవదాటక నీవలు కాదరింపఁగా' (1-62)
- iv. 'అలరుంబోడుల లోపల నలరుం బోడుములు నీకు' (1-64)
- v. '.....నీ యెడం గలుగు గారవ మెయ్యెడఁ జూచి కాన, (1-65)

వంటి పలుకులు పైకి ఆశీస్సులవలె నున్నను సవతులకు సత్యభామపై అసూయను కలిగించుచున్నవి. అంతేగాదు. రుక్మిణితో.....'లే కున్న ననర్హ్య దివ్య కుసుమోత్తమ మేరికినైన నిచ్చెనే?' అని అనుచు 'సత్య; యింతకున్ స్రుక్కుకయున్నె?' అని యీమె యెదుట ఆమె పేరెత్తుట ఆమెకు కోపమునకును ఈర్ష్యకును గుణిచేయుటకే పనికివచ్చినది. ఇంతకు మించి కలహపారణ ముని పాత్రపోషణమున కేమి కావలెను?

పారిజాతము మహిమనే గాక, దానిని దాల్చిన రుక్మిణి మహిమల గూడ వర్ణించుట ముందే సత్యకు ఈర్ష్యావహము. తన్ను పేరుపెట్టి నిందించుట ఆమెకు మఱియు అగ్రహహేతువు ఇట్లు ఒక్క పద్యములోనే సత్యాదూషణము, రుక్మిణి భూషణము, కలహపోషణము, రసిక తోషణమును చేయగల్గుట ఒక తిమ్మనార్యునకే చెల్లినది.

ముందే మాధుర్య ధుర్యము; అందును వ్యంగ్యములు ప్రతీతములు; ఇందువలననే నంది తిమ్మనది మరంద నిష్యంది కవిత యనుట.

‘అమ్మ తెచ్చిన విద్వాంసుడైన తిమ్మనార్యు’నకు శ్రీ జనోచితము లగు కోపాగ్రహములు, అసూయావేశములు, స్పర్థా ద్వేషములును బహు పరిచితములై యుండును; లేనిచో పద్యమునం దింత నిండుదనమును నింపలేడు.

10

అతులమహానుభావ మని యవ్వారిఁ దా నొక పెద్ద సేసి య
చ్యుతునకు నిచ్చకం బొదవ సూడిద యిచ్చిన నిచ్చెఁగాక, తా
నతఁడు ప్రియంబు గల్గునెడ కర్పణ సేసినఁజేసెఁగాక, యా
మతకరివేలుపుందపసి మమ్ముఁ దలంపఁగనేల యచ్చటన్.

[ఆ 1-ప 84]

రుక్మిణీ సౌధములో జరిగిన వృత్తాంతము సత్యకు తెలియుటలో “పారిజాతా పహరణ”నాటకములో ద్వితీయాంకము ప్రారంభమైనది. ప్రకృతిచే సత్యావధూటి మానిని; స్వాభిమానమువలన ఆత్మస్తుతిపరాయణురా లగుట వంటి పనులు చేయునది; దానికితోడు ప్రియుఁడు అన్యవనితాసక్తుడై అకార్యము లేమైన చేసేనేమో అని అపశకు నములనుబట్టి అనుమానించు స్వభావము గలది. ఇట్టి ఆమెకు చెలి వచ్చి పారిజాత పుష్పచరిత్ర యంతయు విన్నవించెను. దానితో నామె మండిపడినది; కోప భయ యీర్ష్యాదుఃఖములు ముంచుకొని వచ్చినని; కలహాశనుని ప్రలాపములను, వానిని ఆగోపికావర్ణభుఁ డాదరమేడుడై వినుటయు, తన చెలికత్తె మోమోటముచే రుక్మిణీ సతిమాటలనిక్కమును దాఁపఁజూచుటయు, ఆమె ఆత్మాభిమానమును మేలుకొలిపివవి. అందుచే నామె సాధారణమైన ఆపుష్పమును మహామహిమానిత్య మని ఒక అనర్థ వస్తువుగా నారదుఁడు వర్ణించె నన్నది; శ్రీకృష్ణునకు ఆకుసుమమును కానుకగా నిచ్చుట వట్టి యిచ్చక మన్నది; కృష్ణుడు ఆపుష్పమును రుక్మిణీ కిచ్చుట కేవలము అర్చణము చేయుట (తెలివితక్కువగా అయోగ్యురాలికి ధారాద త్తముచేయుట) అన్నది కోపేర్ష్యాదు లిట్లు ఆమెచే పలికించి, “మమ్ముఁ దలంపఁగ నేల యచ్చటన్”అని ఆత్మాభిమానమును అతిరేకింపఁజేసినవి.

“ఒక పెద్దచేసి” అనగా “ఒక ఘనమైన దానినిగా వర్ణించి” యని హేళన. “ఒక” అను పదము తెలుగులో అనిర్దిష్ట నిర్దిష్టార్థములు రెండినిమాత్రమేగాక అలక్ష్య భావసూచకార్థమునుగూడ సీయగలదు. అందుచే “ఒక” అను పద మిచ్చట వక్ర లక్ష్యభావ వ్యంజకము.

కేవలము శ్రీకృష్ణుని ముఖస్తుతులవలని ప్రీతిచే నారదుడు ఆకానుక నిచ్చె ననునది, “యిచ్చక” మను పదమందలి వ్యంజనసామర్థ్యము, ‘ఇచ్చెగాక;’ అనుటలో ఆత్మసమాశ్వాసము సూచ్య మగును. తన్మూలమున తన కేమియు చింతలేదని ఆమె భావము.

ఇచ్చట ‘రుక్మిణి’ అని యనకఁ ద్రపియంబు గల్గునెడకు’ అని సత్కాదేవి పలుకుట యీర్ష్యాతిరేక జనిత సపత్నీనామోచ్చారణా నిష్ఠమును వ్యంజించుచున్నది. ‘ఎక్కడ ప్రేమగలదో అక్కడ నిచ్చుకొన నిమ్ము’ అనుట శ్రీ జనసహజము. శ్రీలు సవతిపోరు వలని అసహనముచే ఆమెపేరునైతమునోట పంటబట్టి పలుకరు.

నారదుని ‘మతకరి వేలుపుం దపసి’ అనుటవలన సత్యభామకోపము వితతముగ ప్రతిత మగుట గమ్యము.

“పలుదెఱుగు ముళ్లమాటలఁ

గలహమె కల్యాణ మని జగంబులవెంటన్

మెలఁగెడుమౌనికి సహజము

వల దని వారింపవలదె వల్లభుఁ డతనిన్” (పారి-1-85)

సత్య, నారదుని నింద నుద్దేశించి ఆ కోపాతిశయముతో నిందాస్తుతికూడ చేసినది.

“నన్నుఁ దలంపగ నేల? అనక, “మమ్ము దలంపగ నేల” అనుట గర్వాభి మానముల సూచకము; సర్వశ్రీజనభిన్న మగు స్వాతిశయారోపము,

ఇంతకు నారదుడు కృష్ణునకు పుష్పప్రదానముచేసిన చేయవచ్చునట! ఆకృష్ణుడు దానిని ఎవ్వరికైన సమర్పించుకొనవచ్చు నట! తనకు ఈరెండు కార్యముల విషయము నను అభ్యంతరము అంతగా లేదని సత్యభామ తన్నుఁ దా నోదార్చుకొనును. మఱి ఆమెను బంధించు నభ్యంతర మేది? రుక్మిణి సౌధములో తన పేరు తలఁపఁబడుటయే అభ్యంతరము, సత్యభామ యనగా, ఆసూయాదురభిమానములకు సరసిమ.

వనితా జనతా కలహా కారణములను, అందును అంతఃపుర సపత్నీ మాత్సర్యము లను వర్ణించుటలో తిమ్మనార్యుడు తిరుగులేనిచేయి. ఆనాడు రాజప్రాసాదప్రవేశ పరిచయము లెందటి కవులకు లేవు? అందఱును నారీలోక మనస్తత్వ నిరూపణ నిపుణు లైనారా? ఆది కొంత నిశిత పరిశీలనా సామర్థ్య మందుచు కవి ప్రవృత్తియందును కూడ ఉండును. అందుచే పారిజాతాపహరణ కథావరణ మనఁగా కవి ప్రవృత్తికి అనుగుణ మైన యితీవృత్త స్వీకృతి. నిర్దిష్ట ప్రయోజనముగల కావ్యరచనవలన యశస్సు లభింప దనెడి బాధ తిమ్మన కవిండునకు లేవు. అతఁ డంత యశఃప్రార్థి కాడు. కానిచో, కేవల వురాజేతివృత్తములను స్వీకరించునా? శివాగమశీలి యయ్యును విష్ణుపరమైనకథను కూర్చుటలోగల ఔదార్యము అతని 'అభేదబుద్ధికి' తార్కాణముకాదా?

తిమ్మనార్యుడు స్వయముగ కొంత సిగ్గురియో, చిత్తప్రశాంతకరములగు ప్రదేశములందు నివసించు ఐకాంతిక శివభక్తుడో ఆయియుండవలెను, కీర్తికంఠూతి కూడ ఇతనికి ఇతరులకంటె తక్కువయా, అనిపించుచున్నది. లేనిచో, అద్వితీయుఁ డయ్యును రాయల ఆస్థానియందు ద్వితీయుడై, రావలసినంత యశస్సు రాకపోయినను నిత్యసంతృప్తుడై నిశ్చింతుడై యుండునా :

అంత ఐకాంతికభక్తుఁ డైనచో, ఇష్టానిష్టోపపత్తయందు సమచిత్తుఁ డైనచో, కృష్ణరాయలను అంతఃపుర ప్రసాదన విషయమున ప్రబోధింపనేల? అనుట తిమ్మ నార్యుని కరుణరసప్రవృత్తికి అన్యాయముసేయుట; అతఁడు రసప్రతిపత్తరణము (ఎదు రీదుట) చెయలేదేమీ; అనుట.

మొత్తముమీద స్వాభిమానాతిశయ సమచితమైన యీ పద్యమే, —

“ఏవనితల్ మముం దలంప నేమిపనో తమ రాడువారు గా
రో! వలపించు నే రృణుగరో! తమ కౌగిలిలోన నుండఁగా,
'రా విదియేమిరా? విజయరాఘవ' యం చిలుదూరి బల్మిమై
తీవరకతైనై పెనఁగి తీసుకవచ్చితిన్! తలోదరీ!”

వంటి పద్యములకు శ్రీకారము చుట్టిన దనుట, మిథ్య గాఁజాలదు.

11

ధన మిచ్చి పుచ్చుకొన్నను

మనమున నోర్వంగ వచ్చు మగఁ డింతులకున్

జన విచ్చి పుచ్చుకొన్నను

మన వచ్చునె? యింక నేటిమాటలు చెలియా ! [పారి, అ1-ప97]

శ్రీకృష్ణుడు రుక్మిణికి పారిజాత ప్రసూన మిచ్చిన కారణముచే సత్యభామ తనకు పతి యిచ్చినచనవును తిరిగిపుచ్చుకొనినట్లే భావించుచున్నది. ఈమెను అభిమానధన యనుట లెస్స.

ఇందు నాయకయగు సత్య పతి తిరస్కారమువలనఁ బుట్టిన విషయద్వేష పరమగు చిత్తవృత్తిని ప్రకరణాది వశమున ప్రధానముగ అనుభవించుచున్నది. దీనికే 'నిర్వేద'మని నామాంతరము. అయినను ఇందు నిర్వేదసామగ్రిచేతనే అమర్షముకూడ అల్పముగ వ్యజ్యమానము కాఁగలదు. రసమువలెనే భావముకూడ విభావానుభావముచే వ్యజ్యమానము కావలెను. ఇచ్చట నట్లే జరుగుతున్నది. కావున నిందు భావధ్వని యేర్పడెను. కాఁగా, అల్ప విభావమువలన అపరిపుష్టమైన కారణముచే నిందలి సంచారి కేవలము భావమాత్రముగ మిగిలిపోయి రస స్ఫుట ప్రతీతి నొందఁ జాలకున్నది. లేదా పొందియు తద్రస ప్రతీతి, చమత్కారి కాఁజాల కున్నది. సత్యభామ యిచ్చట అవ స్థాంతర శబ్దలిత నుగు చింతలో నిమగ్నురా లయ్యెను. చందనవృక్ష కోటరములోనికి దూసికొనిపోవు నాగుణమువలె నిఁతలో సత్యామానిని కోపగృహము లోనికి దూసికొని పోయినది.

స్త్రీపాత్ర చిత్రణ నైశిత్యమునందు తీమ్మకవికిఁ గల నైపుణ్యమున కీ పద్య ము అభిదాంతరము; సుకుమారతా గుణమునకు అన్యాదేశము.

12

అంతటఁ బారిజాతకుసుమాగతనూతన దివ్యవాసనల్
వంతలుసేయఁ 'దావి యిది విస్మయ' మంచు ముసుంగుద్రోచి, య
క్కాంత గృహంబు నల్గిడలు గన్గొని సంభృతతాలవృంతుని
గాంతునిఁ జూచి బాష్పకళికా తరళీకృత లోచనాంతయై.

[పారి-ఆ1-ప10]

పారిజాత పుష్ప వృత్తాంతము సత్యభామ కేవెలి చెప్పినను చెప్పవచ్చును; అందుచే కృష్ణుడు రుక్మిణియింట నిల్చోవఁడు. నాటకములో దృశ్యముమాత్రమే. అతఁడు హుటాహుటిగా వచ్చిచూచెను గదా, సత్య, కోపసదనములో నుండెను. ఆమె త న్నెట్లైనను ధూర్తు డనుకొననే అనుకొన్నది. కాన కృష్ణుఁ డిప్పుడు ఉపాయమును కాపట్యమును నెఱపియే యీ పరిస్థితి నెదుర్కొనవలెను. శత్రుఁ డెంతకైన సమర్థుఁడు;

ఒక చెలి చేతిలోని వీవన తీసికొని తానే సత్యకు వీవ దొడగెను; తన్ను అంటి వెంట వచ్చిన పారిజాత సుమ సౌరభము తాళవృంత సంచారమువలన గాలిలో బాగుగ కలసెను; ఏ కాంతగృహ మంతయు వ్యాపించెను. అపూర్వమైనది ఆవాసన. దానికి సత్య ఆశ్చర్య మొందినది. 'ఎక్కడిది యీ వాసన' యనుకొని గృహము నల్లడలు పరికించినది. ఆమెకు విభుడగపడెను. అతడు తనకు విసురుచున్నాడు. మొగ్గల వంటి కన్నీటి బిందువులచే నామె కనుతుడలు చంచలము లైనవి; కలత నొందినవి. తోడనే ఆమె మఱి ముసుగిడుకొని పరున్నది.

ఇందు బాష్పోదయము వర్జితము. అశ్రువు, క్రోధ దుఃఖ ప్రహర్షములచే గలుగ వచ్చును. ప్రియతముడు సాపరాధుడు; ఐనను వచ్చి తన్ను ప్రసన్నురాలిని గావింపఁ జూచుచున్నాడు. వీచుట కారంభింపఁగనే సత్య కనులు విచ్చి చూచినది. ఇది సంచారి యైన హర్షము. పంచారిండుట. ఇంతలోనే అనూయ; వెంటనే కోపము. వీనివలమే ముసుగిడి పరుండుట.

ఒక్కొక్కచో సంచారిచేతనే యీర్ష్యా విప్రలంభ శృంగార రసాభివ్యక్తి కలుగుచున్నట్లు తోచును. కాని అచ్చట ఉల్లిభితములు కాకపోయినను స్వానుకూలము లను, స్వసమచితములును అయిన విభావాను భావాదులు ప్రకరణాదివలన సమాక్షిప్త ములు. వీలన, విభావాది త్రితయ సంవలిత స్థాయిభావ విషయముగానే రసప్రతీతి. విభా వాదులలో ఒకటిగాని, రెండుగాని ఉన్నయెడల, అప్పటికప్పుడు వర్ణితేతరమును సమా షేపించుకొనవచ్చును. అది దోషము కాదు. విభావాదు లన్నియు సమప్రధానములై యున్నయెడల రసాస్వాదోత్కర్ష యుండును. ఒకటి రెండుమాత్రయే ప్రధానములై యున్నయెడల రసోత్కర్ష తగ్గును. ఇచ్చట కృష్ణ సాన్నిధ్యము విభావము; అశ్రూద యము అనుభావము. అందుచే ఈర్ష్యా విప్రలంభము ఆస్వాద్యమానము.

ఇట సత్య నాయక; తన నాయకుడు రుక్మిణియందు ఆసక్తుఁ డయ్యెనని విన్నది. దానితో నీర్ష్యామానము కలిగెను. సామదానభేదోపాయములచేత నాయకుఁ డిప్పుడు ఆమెను ప్రసన్నురాలి నొనర్చుకొనుట యుక్తము లేదా, నమస్కారోపేక్షా రసాంతరములు కూడ కార్యకారులు. నాయకుడు కృష్ణుఁ డేమిచేయునో మునుముందు చూడఁగలము.

13

పాటలగంధిచిత్తమునఁ బాటిలు శోకభరంబు దీర్చ నె
పాటను పాటుగామి మృదుహల్లవకోమల తత్పద ధ్వయ

పాటలకాంతి మౌళిమణిపంక్తికి వన్నియ పెట్ట నాజగ

న్నాటకసూత్రధారి యదునందనుఁ డర్మిలి మ్రొక్కెఁ; మ్రొక్కినన్.

[పారి-ఆ1-ప120]

ఆమె అధరామృతమును ఆమె బాహుపరీరంభమును పొందుటకు తాను నోచు కొననిచో, ఆమె నిడువలు కంటనైన తన్ను కృతార్థ నొనరింపవలెనని కృష్ణుడు సత్యను ప్రాధేయపడెను. సత్య లక్ష్మ్యపెట్ట లేదు. అంతటితో ఆతని ఓర్పుకూడ తగ్గి పోయినది. అతఁ డామె పైటచెఱుగు పట్టుకొనెను. వెంటనే సత్య కోపించినది; హస్త కమలముతో కొట్టఁబోయినట్లు బెదరించినది. కృష్ణున కామె కోపతీవ్రత వ్యక్తమయ్యెను. సత్య కోపాతిశయమును దీర్చుట తన శక్యము కాదని ఈపద్యములో కృష్ణుడు గ్రహించెను. సత్యాదేవిపట్టున సామదానభేదోపాయములు వ్యర్థము లైనవి. దండోపాయము అరసికత్వము; రసికులు ఆ జాడను పోరు. కృష్ణుఁ డిక నామె నెట్లు వశ మొనర్చుకొన వలెను? ఒక్కటే ఉపాయము కలదు. అది సర్వత్ర సమ్మతము కూడ. వెంటనే నాయకుడు నాయకకు 'సాష్టాంగ పడినాడు,' అందులో నొక సుగుణ మున్నది. పల్లవముల వంటి (చిగురుటాకుల వంటి) ఆమె పల్లవములు (పాద లవములు) పాటల (ఎఱ్ఱని) కాంతి గలవి. తన శిరస్సునందలి మాణిక్యముల చాలునకు ఆమె మృదు పాద పాటల కాంతి వన్నె పెట్టఁ గలదు. అందుచే నతఁడు నమస్కరించెను. ఇది చక్కని నెపము; తనమౌళి మణులను శుభ్రపఱచుకొను క్రియ; పామరలోకుల దృష్టిలో నమ స్కారము కాఁగూడదు గదా. మఱి: ఆతని జగన్నాటక సూత్రధారి బిరుదము కూడ సార్థక మయ్యెను. 'భార్యకు ప్రణ మిట్టుట యేమి?' అని పామరలోకము అనవచ్చును. ఇది యంతయు నొక నాటకమని దాని కొక సమాధానము. లేదా, 'జగన్నాటకము కూడా అట్లే యున్నది; చూచుకొనుము' అని గద్దెంపు.

గౌరవార్థము నమస్కరించుట లోకసాధారణము. ప్రణయార్థము నమస్కరించుట కావ్యలోక సాధారణము; శయనాగారలోకసాధారణము. 'ఎంత నేర్పినా-ఎంత చూచినా-ఎంతవారలైనా కాంతదాసులే' యనిన త్యాగరాజస్వామివారు క్రాంత దర్శులు.

సత్య, సహజముగ పాటలగంధి (పొగడపూవువాసనవంటి శరీర సౌరభము గలది); కృష్ణుఁ డిప్పుడు పారిజాతగంధవహుఁడు. ఇర్వరకును స్పర్థ యేర్పడెను; ఆమె కోపము భరమయ్యెను; కృష్ణుడు తాను జగన్నాటక సూత్రధారి; ఇట్లు నడిపించిననే గాని, యీ నాటకము చక్కఁబడ దని నేర్చి నడించినఘాటు; జగన్నాటక మి

ట్టుండు ననియు తెలుప నిచ్చకలవాడు. ఇట్టి వానికి భార్యాపాదప్రణతి మార్యాదా నష్టము గాదు. ఇది కామశాస్త్రాభిమతము; అలంకారశాస్త్రానుమతము. వృద్ధుడగు దశరథుడే కై కేయీ కౌసల్యులకు ప్రాణమిల్లినట్లు వాల్మీకి మహర్షి చెప్పెను. ఇత, రసి కుడగు శ్రీకృష్ణుని సంగతి చెప్పనేల? శకుంతలను దుష్కంతుడు ప్రణామము చేసి నట్లు కవికులగురువు కాశిదాసు ప్రవచించెను. కార్యేషు దాసీ. కరణేషు మంత్రీ...“ వంటి నూక్తులు మనము వినుచున్నాము. వేదములే భార్యను పెక్కువేళల మాతగా భావింపుమని భర్తకు చెప్పచున్నట్లు తజ్ఞులు పలుకుదురు. నందితిమ్మన మరంద నిష్యంది కవిత కీర్త్యస్తీ రససాధకమేగాని బాధకము కాజాలదు. స్వరోచిచే వివాహ సందర్భములో సన్నెకలు త్రొక్కించుచు భార్యా పాదాభివందనము చేయించిన పెద్ద నార్యునకు తిమ్మనార్యుని యీ పద్యము ఆచార్యకము నెఱపియుండును.

భగణ బాహుశ్యముగల ఉత్పలమాలావృత్తము సహజావరోహణత్వ భాసకమై యదునందనుడు అవనతుడగుటను వ్యంజింపఁగలుగుచున్నది. గణవశముననేగాక, పదవశమునను ఈ యుత్పలమాల భగణప్రాచుర్యముగల దగుటవలన వినమ్రభావ వ్యంజకత్వము వితతము.

నాయికా కోపభరోపశమనము దుర్బట మగుటఁ యీ పద్యమందు వృత్తిచ్చేకాను ప్రాసములచే (పాటల, ప్రాటిలు, పాటను, బాటు) వ్యంజితము; పద్యమునందలి అయుగ్దశముల నొందిన ద్విప్రాసముకూడ (పాటల-పాటల) తద్విషయమునే వ్యంజించు చున్నది; పరుషాక్షర మగు ‘ట’ కార ప్రాస సైతము తద్విషయ వ్యంజకమై యున్నది. ‘ట’ వర్ణము వాయు బీజాక్షరము; ‘మా-రుత బీజంబులు శోకవార్ధిఁ బడఁగాఁ ద్రోయు’ నని శాస్త్రముకూడ. బహుధా భావవ్యంజక సామర్థ్యము గల యిందలి ఛందోఽలంకార శిల్పేంద్రిర సుందరమైనది.

14

జలజాతాసన వాసవాది సుర పూజా భాజనం బై తన
ర్పు లతాంతాయుధుకన్నతంద్రిశిర మచ్చో వామపాదంబునం
దొలఁగం ద్రోచె లతాంగిఁయట్ల యగు నాథుల్ నేరముల్ సేయఁ జే
రలుకం జెందినయట్టికాంత లుచితవ్యాపారముల్ నేర్తురే ?

(పా8-1-121)

శ్రీకృష్ణుడు ప్రేమతో తనకు మొక్కినను అది సత్యకు బోధపడదు. ఆమె యీర్ష్యాకషాయిత; కోపన; మానక్రోధన; మొక్కుచున్న తన పతిశిరము నామె వామ పాదముతో తొలగెనట్లుగ త్రోసిపుచ్చుట యీ పద్యమున వర్ణితము.

బ్రహ్మాండ్రాదిసురలు నిత్యము విష్ణుని పూజింతురు. విష్ణు నవతారమే కృష్ణుడు. బ్రహ్మాదుల పూజలకు నిలయమైనది ఆతని శిరస్సు. ఇం తెట్టిది ? ఆ శిరస్సు లతాంతా యుధుని కన్న తండ్రిది కూడ.

శ్రీకృష్ణుని బ్రహ్మాండ్రాదులు పూజింతు రనుట, ఆతని మాహాత్మ్యమును చెప్పుటకు నిమిత్తము; లతాంతాయుధుని కన్నతండ్రి యనుట, ఆతని సౌకుమార్య సౌందర్య స్ఫూర్తులను చెప్పుటకు నిమిత్తము. అటు లోకాతీతమగు మాహాత్మ్య ముండియు, ఇటు అతిలోకములగు సౌందర్యాదు లుండియు కృష్ణుడు తన భార్యచే అట్లు పడినాడని ధ్వనితము. అపాటు ఎట్టిది ? శిరము తొలగఁ ద్రోయఁబడుట; అందును కుడికాలైనఁ గాదు; ఎడమకాలు. ఇంతవఱకును మహాకవి వృత్తవిషయ కథనమును నిర్వర్తించెను

అట్ల యగు; లేదా-అట్ల యగు నాథుల్ నేరముల్ సేయ;-అనుటలో చమత్కృతి గలదు. రాయలవారి కైన నేమి? కృష్ణునకైన నేమి? ఎవ్వరికైన అంత పనియు జరిగితీరు ననునది మహాకవి చేయు నిర్ణయము; చెప్ప తీర్పు. అగుచో, తిమ్మ నారుడు శ్రీ ప్రపంచ పక్షమును వహించి వాదించుచున్నాడు. ప్రపంచములో సగము మందికి పైగా ఆడట్టుకొనుట కవిదైన లోకజ్ఞత. సత్యను చంకవెట్టుకొని పురుష ప్రపంచమున కొక హెచ్చరిక చేసినాడు; కాదు; దానిపై దాడియే చేసినాడు. మంచి పనియే చేసెను. తిమ్మన శ్రీ పక్షపాతి; నిజమే; అది కవుల ధర్మము; బాధ్యతయు కూడ; బలహీనవర్గముల పక్షము నిం తెవ్వరు వహింతురు? కాబట్టి తిమ్మన వ్యక్తిత్వ మిచ్చట బై టవడినది.

కాని, యింతలో మన యాశలు నిరాశలు చేసినాడే, కవి: 'పే రలుకం జెందిన యట్టికాంత లుచిత వ్యాపారముల్ నేర్తురే?' కోపమువచ్చిన శ్రీలకు బుద్ధి పూర్ణానుస్వార మగునని రాయలవారి కేమి, కృష్ణున కేమి, పురుషప్రపంచమునకే తెలియవలదా? అని మహాకవి, మధురకవి మనలనే మందలించుచున్నాఁ డేల? శ్రీ ప్రపంచపక్షపాతి యని యీతనిని గూర్చి మనము చేసిన నిదానము వట్టి నిస్సార మైనదేనా? శ్రీలను గురించి యుదారముగ భావించుట పురుషుల బుద్ధిహీనత యనుట పురుషుల నిందించుటయా? భంగ్యంతరముగ శ్రీలను నిందించుటయా? చెప్పలేము. కవి వ్యక్తిత్వమును గుఱించిన

మన నిదాన మంతయు తప్పేనా? అతని వ్యక్తిత్వమును చిక్కించుకొనలేకపోయితి మన్నమాట. అతఁ డెవ్వరియందును పక్షపాతి కాఁడా? అనఁగా నతఁడు తన కవితలోను పూర్తిగా చిక్కిఁడు; సంసారబంధములలోను చిక్కుపడఁడు. స్వయముగ నిర్లిప్తుఁడు నిర్మముఁడు; నిరీహుఁడు; నిస్సంగుఁడు. ఇది యాతనిని గూర్చిన సరియైన నిదానము. కడమ దంతయు మనము రేపుకొనిన దుమారమే! పోనిండు.

ఈ పద్యము వినఁగానె హాస్యరసప్రియుడైన రాయలకు సెలవులు వార నవ్వు వచ్చియుండును. పిమ్మట దీనిని మననముచేసికొని మందహాసాంచితనేత్రుడై యతఁడు తిరిగి తిరుమలదేవి సౌధమునకుఁ బోవ నిశ్చయించుకొనియుండును.

ఇంతకు, 'తొలఁగఁద్రోయుట' తన్నుటయా? సత్య, తనకు నమస్కరింప వల దని పతిని నివారించుటలో జరిగిన ప్రమాదమేమో, అది. "అట్ల యగు" నని దానిని తిమ్మన తావుగానే వక్కాణించుచున్నాడు. కృష్ణుఁడును 'తాఁచినయది నాకు మన్న నయ'(ప.123)యని పలుకుచున్నాడు. అగుచో, ఆతావు దోషమా? కాదా? ధర్మమా? అధర్మమా? దోషాదోష నిర్ణయమును, ధర్మాధర్మ నిర్ణయమును ప్రధానముగ న్యాయస్థాన ములు, నిర్వహింపవలసిన ధర్మములు, కావ్యధర్మములు గావు. సుందరతాసుందరతల నిర్ణయము కావ్యధర్మము. ఒకవేళ పాదస్పర్శ, దోషమే అయినను దానివలన బాధపడ వలసినవాఁడు కృష్ణుఁడు. అతఁడు దానిని పట్టించుకొననే లేదు. అది తనకు 'మన్ననయే' అని కూడ పలికెను. అతనికి లేనిబాధ మన కేల?

'అతనికి లేనిబాధ మన కేల?' అనుట విమర్శ కాదేమో! కనుక దానిని గూర్చి చర్చింపవలెను. అసలు అది నిజముగ దోషమా? లేక-పతిచేసిన దోషమునకు దండ నయా? దండనము దోషముకాదు గదా! పైఁగా, ఆమెను తిమ్మన 'లతాంగి;' యనెను అసలే లతాంగి. అందులో వామ పాద పల్లవ తాడనము. అది మోపుగా నుండునా? లేక పోయినను తన్నుట తన్నుటయే! పోనిము. అది దోషమ్ము కాదు; దండన మన్నచో, భర్తను భార్య దండింపవచ్చునా! మఱి దాంపత్య విఘటన దోషమునకు పురుషు నెవ్వరు దండింతురు? అది భార్యకు కర్తవ్యము గాదా?

సరే, బాగున్నది కాని, యిట్టి దాంపత్యము నిల్చునా? ఆఁ; నిల్చుటేగాదు; వర్ధిల్లును అది యెట్లు? కావ్యము, జగత్తు, అని రెం డున్నవి. కావ్య మెంత జగత్ప్రతిబింబ మైనను బింబము బింబమే. ప్రతిబింబము ప్రతిబింబమే! జగత్తులో భార్యాభర్తల మధ్య పాద తాడనము జరిగినచో, అది న్యాయస్థానముల కెక్కును; చివరకు దాంపత్య విఘటకము

కావచ్చును కూడ కృష్ణరాయల విషయమున నట్లే జరిగిన దందురు. కాని, కావ్యమున దైనచో, నది సత్యాకృష్టల మధ్య జరిగినట్లే జరిగి దాంపత్య సంఘటనకు దారితీయును వారి బిగి కౌగిలుల నడుమ దుర్విమర్శనలు నలిగిపోగలవు. శ్రీకృష్ణుడు దుద్దీపిత మన్న రాజ్య ప్రాపితుఁ డైనాఁడు. కావ్య నిరంతర చింతా రసికుఁడగు రాయల విషయమునన దుర్విమర్శనలు నశించుట తిమ్మనార్యు నాశయము. ఇంతకు, పాదతాడనము రసోల్బః హేతువే యనునది ఉపపత్తి మన్నిష్కర్ష. కోపనలకును మానక్రోధనలకును పతన నట్టుచేయుట నైజము, అది ప్రేమ లేకకాదు; ప్రేమాతిశయ ముండుటవలననే ఆరీతిగ జరుగును. దీనివలన నాయక కపకర్ష కలుగదు; ఉత్కర్షయే కలుగును. కావ్యరసము బాధితము కాదు; సాధితమే! వాత్సల్యమున మహర్షి కామసూత్రములును వానికిఁగల జయమంగళుని వ్యాఖ్యయు నిట్టివానిని సమర్థించినవి. గురుమానముచే కోపించిన నాయకకు పాదప్రణామమే అనునయ ప్రకార మనుట సర్వాలంకారిక సమ్మతి గలది. ఇచ్చట సత్యభామ ఈర్ష్యా గురుమానవతి. 'మాన' మనఁగా, 'ప్రియునిచే ప్రేయసికి, పాదపతనాది పూజ చేయించునది' అని భోజుని సరస్వతీకంఠా భరణ నిర్వచనము.

సత్యాదేవి నిచ్చట తిమ్మనార్యుఁడు అధీరా ప్రగల్భా నాయకగా చిత్రించినాఁడు రసాలంకార మర్మజ్ఞులు పాదతాడనమును రసపోషక మనకమానరు. పూర్వపద మునఁ జెప్పిన వాల్మీకి మహర్షి ప్రోక్తములగు నుదాహరణములును, కవిలోక శిఖామణి కాళిదాస ప్రోక్త మగు నుదాహరణమును, అమరుక మహా కావ్యాదుల వర్ణనములును సరసకవితా నిర్మాత యగు తిమ్మనార్యుని యీపద్యమునకు బాసటగా నిల్వఁగలవు.

'లతాంతాయుధు కన్నతండ్రిశిరము' అను సమాసములోని మిశ్ర శబ్దదాంపత్య వైచిత్ర్యము, 'వామపాదంబునం దొలగం ద్రోయు వైచిత్ర్యమునకు వ్యంజకమై యున్నట్లు భావికభావులు గ్రహింపగలరు. ఇది అనల్ప వ్యాకరణ శిల్పము.

ద్వితీయపాదములో ప్రాసస్థానమందు పదముయొక్క విలుపు (ఝ-లతాంతాయుధు) కృష్ణుని శిరము తొలగఁ ద్రోయఁబడుటనే గాక, పద్యగత సర్వవిధ ద్వైవిధ్య ములను వ్యంజించు భుగ్నధ్వని. ఇందువలన నది సుందర చందశ్శిల్పేందర.

సౌందర్యవతిగావున సత్యభామను 'వామ' యనుట యుక్తము. 'వామపాదము' షష్ఠీతత్పురుష మనియు చమత్కరింపవచ్చు. కాని, యది కర్మధారయమే! 'వామ పాద మనగా, 'అందమైన పాదము, ఇందమైన పాదము. కావుననే కృష్ణుడు 'చెల్వగు నీ పద పల్లవంబు' (ఆ 1-128) అనినాఁడు. అందమైన పాద మనఁగ, 'అందముగ

వక్రింపజేయఁబడిన పాదము' అని చెప్పుకొనవలెను. 'కృష్ణావతారములో వామపాద తాడనము కూడ' సహించినవాడవు; ఈ యవతారములో ఈమాత్రము సహింపరాదా? అని గాని, 'కృష్ణనంతటివాని కింతకంటె నెక్కువ మన్నన జరిగినది; నీకు జరిగినది సాధారణ మైనదే గదా!' అని గాని ఆకూతము గావచ్చును; వస్తుధ్వని కావచ్చును.

'తొలగఁ ద్రోచుట' తన్నుట కాదు; అందులో భర్త ఎడమవైపునకు వచ్చిన పుడు, భార్య కుడికా లెట్లు తగులును? అందుచే నిచ్చట వామ దక్షిణ పాదముల వ్యత్యాసమువలన నిందార్హత పెరిగి తరుగదు;' అని కొందఱివాదము కాని. యిట్టి సమర్థనలు నిల్వవు. మహాకవియే 'కోపన పద హతి' అనినాఁడుగదా; ఏదైననేమి? అది శృంగార రస రాజ్యము నేలించు పదహతి. మొత్తముమీద రాయల సంసారము కుడుటపడినది. తిమ్మనార్యుడు కృతకృత్యుడైనాఁడు. అందువలననే యావత్పారిజాతా పహరణ ప్రబంధమునకును ఈ పద్యము శిఖరాయమాన మయ్యెను.

15

నను భవదీయదాసుని మనంబున నెయ్యపుఁగిన్కొ బూని తాఁ
చినయది నాకు మన్ననయ; చెల్వగు నీపదపల్లవంబు మ
త్తను పులకాగ్ర కంటక వితానము దాఁకిన నొచ్చు నంచు నే
ననియెద; నల్క మానవుగదా యికనైన నరాశకుంతలా!

[పారి-ఆ1-ప129]

సత్య ప్రసన్నురాలు గావలెను. ఇప్పుడు కృష్ణుడు తత్కార్యాపేక్షాపరుఁడు. ఆమె పాదతాడనమువలన నతఁడు పులికితగాఁతుఁ డయ్యెను; మన్మథరాజ్యపట్టభద్రుఁ డయ్యెను. రసికతాధికతా సుఖతలే యాతనికి ప్రధానములు; వట్టి బింకములును మూఁతి బిగింపులును గావు. ఆమె పాదము సోఁకఁగనే 'నీదాసుఁడ'ననెను. ఇది నేరము నొప్పుకొనుట, 'నాయందు నీది నెయ్యమువలని కోపమేగాని, కయ్యమువలని కోపము గాదు' అనినాడు. నిజమే; తనయం దామెకు విరోధము లేదని ఆతఁ డెఱుఁగుట ముఖ్యము. అది ఆమె షోభను గ్రహించుట; ఆమెయందు సానుభూతిపరుఁ డగుట కృష్ణుని రసికత కది నిదర్శనము. తన్నుట నతఁడు తనకు మన్ననయే యనినాడు. భర్త కృత పాదపందనము భార్యకు పూజ యైనప్పుడు, భార్యాకృత పాదతాడనము భర్తకు సమ్మానము కాకుండునా? ఈ ఒరవు కృష్ణుని రసికతాభివ్యంజకము; దురభిమానులకు ఒరవడి.

ఆమె పాదము పల్లవము. చిగురాకు చెలువై యుండుట సహజము. అది పరిమృదువుగదా : అతఁడు తన శరీరమునందు తోచిన రోమాంచమును ముద్దకంప యని నాడు. చిగురాకునకును ముండ్లకంపకును గల సంబంధము 'గోకులాష్టమికిని పీరు సాహేబునకును గల సంబంధము' వంటిది. తన పులకాగ్రములు ఆమె పాదమును నొవ్వజేయునని శృంగార నాయకుని భావము. నాయకపాదము, నాయకుని గగుర్పాటునకు అల్పముగ సోకెనేగాని శరీరమునకు సోకలే దన్నమాట. కేశలేశము, విశ్లేష కేశపాశమై యున్నను, కబరీ నిబరీస కుసుమ గంధము పరిష్కానమై యున్నను ఆమెను జూచి కృష్ణుడు అరాశకుంతలాః యనినాడు. 'నీ కుంతలము లెంత వక్రములో నీ స్వభావముకూడ నంత వక్రమే' యని యిందలి ధ్వని పద్యమంతయు సాత్త్వికానుభూతి నొందిన నాయక పరముగ మోహితీశయ వ్యంజకము. నాయకా పాద తాడితుఁడయ్యును నాయకుఁడు ఇట్లు పలుకుట నాయకోత్కర్షకే కారణ మని 'సాహిత్యదర్పణ' ద్వారాకార శాస్త్రముల యుద్బోధ. పండితులీ పద్యము నించుమించుగ:-

దాసే కృతాగసి భవత్యుచితః ప్రభూజాం
పాద ప్రహర ఇతి సుందరి నాస్మి దూయే,
ఉద్యత్కఠోర పులకాంకుర కంటకాగ్రై
ర్యద్భిద్యతే మృదుపదం నను సా వ్యథా మే."

అను సాహిత్యదర్పణ శ్లోకమున కనువాదమే యందురు.

పాదాభివందనముచేయు పతియొక్క శరీరమును ఆమె తన వామపాదముతో త్రోచునప్పటి సంరంభ విజృంభణములో సైతము తత్పాదము పతి పులకాగ్ర కంటక స్పర్శమే గాని, తనుస్పర్శము గాదని గమనింపవలెను. శరీరదమ్ముము గాదని యూహింపవలెను, ఇత 'నెయ్యపుగిన్న' గాక మఱి యదేమి ?

'నెయ్యము'లోని ద్విత్వాక్షరము, సత్యాదేవి ప్రేముడిలోని లోతులను, 'కిన్న' లోని సంయుక్తాక్షరము, ఆమె కోప ప్రదర్శనములోని అల్పత్వమును వ్యజ్యమాన మొనర్చుగల్గుట యక్షరశిల్పము.

"నను - సుని - బున - బూని - చిన - న్నన - కిస - నైన" వంటి అక్షర నివేశమున 'న' వర్ణావృత్తి మార్గవ లాలిత్య వ్యంజకమై, నాయకోద్దిష్ట ప్రయోజన సాధక మగుటయు నక్షరశిల్పవిశేషమే :

‘నీకుఁగలుగు బాధనుగూడ నీ వెఱుఁగవు’ అని, నాయకడైన అమాయకత్వము నందు సానుభూతిపరుఁ డగునట్లు తోచుచున్నను తన పులకాది సాత్త్విక భావోదయ వర్ణనా పరముగ నిచ్చట నాయకుఁడు ప్రకాశముచేయునది, ఆత్మానురక్తియే యని మనము గ్రహించుట యుక్తము.

సత్యా దర్శన జన్యమగు అనురాగాది చిత్తవృత్తులు విభావాది (ర త్యా ది) తన్మ యీభవన రూపమునొంది కృష్ణుని పరముగ సాత్త్వికభావము లైనవి. విభావముచే నుత్తేజితమైన రతి, సంచారులచే పరిపుష్టమై సాత్త్విక మను ఆవాంతర స్థితి నొంది పిమ్మట కృష్ణునియందు రసితత్వము నొందును. ఇట్టి రసితత్వ మొందిన కుహనా గోపాల తత్త్వము, కృష్ణరాయల తత్త్వము కావలె నని తిమ్మనార్యుని ఆశయము. మహాకవ్యాశ యము సిద్ధించె ననియే యైతిహ్య ప్రసిద్ధి. ఇం దెట్టి ఆశంకయు నుండఁజోదు. తరు వాత రాయలు తాను ‘సత్యావదూప్రీతనము’చెప్పుట తన ప్రసన్నతను తాను లోకము ముందు సమర్పించుకొనుట కనవచ్చునేమో:

16

ఈ నయగారపుంబ్రియము లీపస లీమొగమిచ్చమాట లే
లా? నిను నమ్మియుండినఫలం బిదె తోడన కలెనాకు; నీ
యాన; సుమీ, ననుం జెనకి యాఱడి వెట్టిన నవ్వువారలం
గాన; వెఱుంగునే పసులకాఁపరి భావజమర్మకర్మముల్? (పారి-1-125)

గురుమానము (కోపాతిశయము) నాయక యగు సత్యభామను అతికోపనగా, అరసిక కల్పగా నొనరించిన పట్టునందలి పద్య మిది. కోపనయైన యామె స్వరూపము.

అన విని మానిసీతిలక మప్పుడు మే యఱ దోఁచ నిక్కి వీ
డిన కచపంక్తిఁ బల్కెఱు ముడిన్ వెడ దోపుచు, బై చెఱంగు గ్ర
క్కనఁ జనుదోయిఁ జేర్చుచు, మొగంబున లేఱెమ రంకురింప జం

తెన నెఱిచూపు చూచి పలికెం జలితాధరపల్లవాగ్రయై’. (పారి-1-124)

అను వద్యములో చిత్రింపఁబడెను. అందువలన ముందే కోపావేశముచే నామె శయ్యనుండి తన శరీరమును సగము నిక్కించియుంచిన దన్నమాట. ఈ సంభ్రమ పరవశత్వములో బంధురమైన క్రొమ్ముడినుండి కేశములు విడిపోవఁ జొచ్చినవి. వాని నామె వ్యర్థముగ కబరిబంధమున నిమిడ్చుచున్నది. అనఁగా నవి మఱల జారుచుండె నన్నమాట. కేశ ములను క్రొమ్ముడితో నుద్ధిచేయుటకు ఘట్టిమాటికి ఉద్బాహ కావలెనుగదా! ‘ఎప్పుడును

కేశముల సేవయేనా? అను నట్లుగ అంతలో కొంగు జారెను. దానిని వెంటనే నవరించు కొనుచున్నది. క్రొమ్మడితో కొంగు ఉద్దవిడి. యీ ఉద్దించుట రహఃకేశిలో తమ పరస్పర వైరమువలననేమో! తన దశావిశేషములను బట్టి నాయకకు మాత్రము ఈ శృంగార సామగ్రుల అంతస్పర్థ చికాకుఁ గలిగించెను. ఏ సాధనము కూడా కలిసిరాకపోవుటతో నామె కోపము ఇనుమడించినది. దానికితోడు పైసాధనములకు తన సేవాశ్రమ మెక్కువ యయ్యెను. లేజెమటలు పోసినవి; కోపము రోషముగా మాటు చున్నది; పెదవులు వణఁజొచ్చినవి; అప్పుడు అరసికవలె పతి నిరసమునకు ప్రారంభింపవలసి వచ్చెను.

కచ కుచ సేవాస్మృతి సర్వనారీ సహజమే యైనను (ఆముక్త-1-59) కుంచె కదలిక చేతనువలె “వెడ(వ్యర్థముగ) దోపుచు” ‘చేర్చుచు’ వ.టి పద సన్నివేశముచే సంభ్రమముతో నాయక యిటు నటు పడిన శ్రమను తిమ్మనార్యుఁడు బొమ్మగీసినట్లు చూపఁగలుగును. (పారి.-ఆ 4-ప 58).

మన ప్రకృత పద్యమున కింత పూర్వరంగ రచన మున్నది. కృష్ణుఁడు తన మృదు ప్రేమ వచనములచే గూఢవిప్రియకారి యగుచున్నాడని సత్యభామ యుద్దేశము. అందుచే ‘శతుడా! యని నిందించి నట్లయ్యెను. ‘నీ చాతుర్యములు నాయొద్ద కావు’ అన్నది. చమత్కారివచనములు గలవాఁడ వనఁగా, ‘పయోముఖ విషకుంభమ’ వనుట. ‘మొగమిచ్చమాటలు’ కృష్ణుని కార్యసాధనప్రజ్ఞాద్యోతకములు. అనఁగా, ‘పబ్బము గడపుకొను స్వార్థపరుఁడ’ వనుట. ‘నిన్ను నమ్మియుండినదానికి ఫలమే యీ యవమాన’ మన్నది, ఆమె. సవతి ప్రాభవము సత్యకు అవమానకారణము గాక మఱేమి? ఇంతలో కృష్ణుఁ డామెను సమాశ్వాసించుటకై “అట్టనుకొన వలదు” అనుచు సమీపించియుండును. ‘నితోడుసుమా! నన్ను తాకినచో ఆఱడి యగును. ఆ యాఱడి చూచి నన్ను నిందించుదు పరిహసించు సవతులను కనుఁగొని నీవు సంతసించుటకు వారిచ్చట లేరుగదా! నన్ను గేలిచేసిన నీ కేమితిరును?’ అన్నది. ‘అసలు నన్నవమానించు సవతులనే నీవు తెలిసికొనవు కూడ’ అనెను. ‘అత్మాభిమానమే లేని పసులకాపరి తన భార్యాభిమానమును కాపాడునా? పొ” మ్మన్నది. (పశుపతియగు పరమాత్మకు ఒక్కరియందని ఆభిమాన ముండని మాట నిజమే!) కానిచో, నారదుఁ డామెను తక్కువచేయు చుండఁగా కృష్ణుఁడు చెవియొగ్గి యామాటలు వినుట తప్పుగాదా? అది యెవరి తప్పు? పరిస్థితుల తప్పు. కృష్ణుఁడు కృపణుఁ డగుచో. పరిస్థితికృపణుఁడు, బిబ్బోకవతియగు సత్యకు ఇది పరిస్థితుల కుట్ర యని తెలియునా? తన పతియే యంతకుఁ గారణ మని

నిందించును; అతనిని గ్రామ్యజనుఁ డనును; అరసికుఁ డనును. ఇది స్త్రీజన సహజము. స్త్రీజన నిరంతర సాన్నిధ్యమువలన వారి మనఃప్రవృత్తి చిత్రణ నైపుణ్యము నందు తిమ్మనార్యుడు సంకుతేతినచేయు యయ్యెను. అనాదియగు నీశ్వరుని శక్తి యగుట వలన ప్రకృతి అనాది. పురుషుడు కూడ తదంశ మగుటవలన అనాది. అట్లే, అనాది యగు అనేక పక్షిత్వాచార ప్రభావమువలన సంతఃపురాంగనలకు అసూయ ప్రకృతి సిద్ధము. తిమ్మనాది మహాకవుల జీవితములు కూడ తదాచార ప్రభావ పరిచింతనాంశము లగుటవలన వారికి తదంగనల అసూయను చిత్రించు సామర్థ్యము ప్రకృతిసిద్ధము,

ఈపద్యమునను తరువాతరెండు పద్యములయందును భగవత్పక్షమగు ఒకానొక ఆర్థవిశేషము కూడ స్ఫురించును. తన్మూలమున తిమ్మన తన 'యభేదభావము'ను వెల్లడించి వైష్ణవ మతాశ్రయుడగు రాయలను ప్రసన్నునిగాఁ జేసికొనియుండు ననవచ్చును.

రాయలవారుకూడ యాదవాన్వయమునందు జన్మించినారని చెప్పుచు, “ఎఱుంగునే పసుల కాపరి” అని సత్యచే కృష్ణుని ఆనిపించుటలో గల మర్మమేమో తిమ్మనార్యునకే తెలియవలెను.

17

ఉవిద యెవ్వతె నోచియున్నదో యీశ్వరమం

తకరత్న మింక నౌదల ధరింప

నీరైవతకశైల చారుకూట విటంక

కేలి కిం కెవ్వతె పాలుపడునొ

యెవ్వతె కబ్బునో యీవసంతారామ

కర్పూర కదళికాగారవసతి

లీల నీమణిసౌధజాలకంబుల నిన్నుఁ

గూడి యెవ్వతె వార్ధిఁజూడగలదొ

యకట నేఁ బెంప బెరిగిన శుకమయూర

శారికా బృంద మెవ్వతెఁ జేరు నొక్కొ

నన్ను నాతోడి సవతులు నగక మున్న

ఫంత మలరంగ నిన్ను మెప్పింతుఁ గాక.

(పారి-ఆ 1-ప 131)

ఇంతకు ముందే 'నీవలని బొంకులు మాచపి గావు' అని సత్య తన యభిమానా తిశయమును సూచించెను; అట్లే, 'వల్లవీకింకర' యని కృష్ణుని నిరశించుచు ఆతని గ్రామ్య వనితాసక్తిని, అరసికతను ద్యోతక మొనర్చెను; 'కల్లలమారిని నమ్మి గుట్టును కోల్పడితినని వగచినది; తనసౌధమునకు పతి వచ్చుట తన్ను ఎకసక్కెము చేయుటకే యని కూడ భిన్నురాలై నది; తన్ను మన్నించునట్టి అత్తగారి మొగము నికఁజూడలే నని దుఃఖించినది.

నాయకుడు నీదాసుడ ననినాడు ; 'తన్నుట మన్ననయే' అనినాడు. తన క్రోధమించుక సడలినను సత్య ప్రతిష్ఠకై ప్రాకులాడుట సహజము. ఈదుస్థితినుండి తెఱపిలో బడుట యెట్లు? హఠాత్తుగ పతితో 'నన్ను క్షమింపుడు' అన లేదు, అందుచే నాత్మస్తుతియుతములు, పరనిందాపరములు నగు మాటలు కొన్ని పలికెను.

ప్రకృతము ఈపద్యములో నిక సత్యభామ కోపము రోషములోనికి దిగజాతినది. ఆమె తాను ఆత్మహత్యకు గడఁగుదు నని సూచించుచున్నది. తన యనంతరము వచ్చు భార్య యెవ్వతె స్యమంతకమును దాల్చి నోచుకున్నదో యనును; తన పతితో పర్వతాగ్ర విహారములకు ఎవ్వతె పాల్పడునో యనును; తన వసంతోద్ధాన సౌధనివాస మిక నెవ్వతె కల్బునో యనును. తన పతితో గలిసి ఆసౌధగవాక్షముల నుండి సముద్రము నుజూచు నానుకూల్య మెవ్వతెకు కల్గునో యనును; శుక మయూరాదుల పెంపకము విష యములో తాను పడిన శ్రమయొక్క ఫలము ఎవ్వతెకు దక్కునోయనును; తాను మరణించి పతిని సవతులను సంతోషపఱుతు ననును.

తాను ప్రాణత్యాగము చేయుదు ననియు, రాబోవు భార్యతో సమస్తభోగములును వైభవములును అనుభవింపవచ్చు ననియు భార్యలు భర్తలను బెదిరించుట నైజము. అది యెంతయో సహజముగ నీపద్యములో చిత్రితము.

ఇందు సత్య 'నిర్వేద' మను సంచారిభావము ననుభవించుచున్నది. ఆలంబన భేదముచే నిరుతేఱుగులై నది నిర్వేదము. అది నీచాశ్రయాదులచే ఆక్రోశాదులలోనికి దిగుట సాధారణ రూపము. ఇచట సత్యాపరముగ నధిక్షేపములోనికి దిగుట విశేష రూపము. తన ఊహలో పరసంపత్తి దర్శనము మున్నగువానివలన సత్య యిచ్చట దీనానన యగుచున్నది; జీవితనిషయద్వేష రూపమగు చిత్తవృత్తి విశేషము ననుభవించుచున్నది.

విప్రలంభమునఁగలుగు దశావస్థలలో మరణోద్యోగము చివరిది. సత్యభామ యీర్ష్యామానమునకు అంతిమదశ యనఁదగు మరణోద్యోగములోనికి దిగె ననలేముగాని మరణఛాంచను వెలార్చె ననవచ్చును. సాధారణముగ భామినుల (అందకతైల)

తిమ్మన కవితా వైభవం

కోపోపశమన దశావిశేషములలో నిట్టి బెదరింపులు భావ్యములు. తమ భాగ్య భోగ్యముల స్మృతులు అదమ్యములు.

మధురకవి తిమ్మన నిర్మించిన స్త్రీప్రకృతి చిత్రముతోపాటు భౌతిక ప్రకృతి చిత్రమునకును ఈపద్యము భర్మ పంజరము. భావన మొనలుదేరి ప్రకృతివర్ణనయై పలుకరింపగా, తిమ్మకప్పిందుని ప్రతిభ, చనవు లిచ్చి యీ సీసమును శిల్పించెను.

18

ఈసునఁబుట్టి డెందమున హెచ్చిన శోకదవానలంబుచే
గాసిలి యేడ్చెఁ బ్రాణవిభు కట్టెదుటన్ లలితాంగి పంకజ
శ్రీ సఖమైన మోముపయిఁ జేరి చెఱుం గిడి జాల పల్లవ
గ్రాస కషాయకంఠ కలకంఠ వధూ కల కాకలీధ్వనిన్.

(పాఠ-1-188)

సత్యభామ నొక దవానలము దరికొన్నది. అది శోక మనెడి దవానలము. ఈపెనుచిచ్చునకు కారణము ఈర్ష్య, ఈర్ష్యచే హెచ్చిన చిచ్చు సత్యను తప్త మొనర్చి బాధించెను. లేతచిగుళ్ళను మెక్కుటచే రంజకమై గొంతు విడిన ఆడుకొయిల కుహూ కృతిని తలఁపించుచు సత్య యేడ్చినది. వారేమిచేసినను వీరికందముగా నుండుటవలన స్త్రీలయేడ్పులోకూడ ఆనంద మున్న దనుట పురుషులకు పరిపాటి యయ్యెను.

ఈ పద్యమునకు ముందు 'వైస్వర్య' మిట్లు వర్ణితము:—

'నను నెవ్వరిఁగాఁ జూచితి

వని యంతర్భాష యగుచు నవనత ముఖయై

మనతర గద్గడికా ని

స్వనమున మఱి మాటలాడ శక్యముగామిన్'

[పాఠ-1-182]

ఆడువారలకు సహజమగు గర్వోక్తిని ముగించుచు సత్య, లోలోపలనే బాష్పము లడఁచుకొన్నది. వెలికిరాకుండ నడఁపఁబడిన బాష్పములవలన స్వరభంగము గల్గును. అదియే విస్వరత్నము; డగ్గుత్తిక. తరువాత నిక మాటరాదు.

పిమ్మట మన ప్రస్తుత పద్యములో సత్యభామ 'ప్రళయ'మను సాత్త్విక భావము నొందును. అత్యధికమైన దుఃఖముచే అచేతనురా లయ్యె నన్నమాట విరహ దుఃఖ

క్రోధాదుల అధిక్యముచే అశ్రువును కలిగెను. అంగనలు ప్రయోగింపఁగల అంతి మాస్త్రము పేరే, యేడుపు, దానిని యీక్రింది విధమున విశ్లేషించి మనము ఆకళించు కొనవలెను.

సత్యభామగత రతి, రసీభావము నొందునప్పుడు ఈ సాత్త్వికములు అంతరాళ దళగా తోడ్పడినవి. ఇది బాహ్యమగు కేవలామభావ ప్రళయయే కాదు; అంతరప్రళయమునకు కార్యభూతముకూడ నైనది. చిత్తమున నుదయించిన ప్రళయమే సత్యకు శరీరమునందును ఉదయించెను, ఈ సాత్త్వికభావము, అంతరాళిక భావముల ప్రతి బింబమై రసీభావ మొందుచున్న సత్యాదేవిపరముగ రతినే సూచింపఁగలదు. ఇదే సాత్త్వికభావమున కిచ్చటఁ గల విశేష ప్రతిపత్తి.

ఈ పద్యమున వర్ణింపఁబడినది శోకమేయైనను అది కరుణమునకు స్థాయియైన శోకము కాదు. ఇచ్చట స్థాయి రతియే గురుమానముచే సత్యకుఁ గలిగిన ఆయోగము, పునర్యోగ పర్యవసాయి. ఇందు అనుభూత మగునది విప్రలంభమే. ఇది సంభోగ శృంగారమునకు వుష్టికరము.

ప్రబంధ ధోరణిలో ముందుగ నాయిక యేడ్పును వర్ణించినవాఁడు కవిసార్వ భౌముఁడు, శ్రీనాథుఁడు. అతని పద్యరూప కథానికా నాయిక, యనఁదగు కళావతి విలాపమిది-

‘కొసరి వసంతకాలమున కోయిల క్రోల్చిన భంగి నేడ్చె న
బిసయహనేత్ర కొండదరి పెద్ద యెలుం గిడి వెక్కివెక్కి వె
క్కస మగు మన్యువేగమున కాటుకకన్నులనీరు సోనలై
ఉసిరికకాయ లంతలు పయోధరములో దిగువాఱుచుండగన్’-

(కాశీ-5-167)

మూలానుసరణముగా శ్రీనాథుని దమయంతీ విలాప మింకొకటి :-

సీ. ‘.....

వేడి యశ్రులు నిగుడంగ వెక్కివెక్కి
యేడ్వఁ దొడఁగె లతాంగి పృథ్వీశుమోల
మృదుల పరివేద నాక్ష లోన్మిత్ర మధుర
కంత కాకు వికార కాకలిక యలర.’

(శృం. వై. 4-87)

ఈపద్యములు తీమ్మనార్యు నాకర్షించి యుండును. స్వీయయు నీర్వాకషాయితయు నగు సత్య” — పంకజ.

శ్రీ సఖమైన మోముపయిఁ జేల చెఱంగిడి బాలపల్లవ
గాస కషాయకంఠ కలకంఠవధూ కలకాకలీ ధ్వనిన్” —

దుఃఖించినట్లు వర్ణింపఁ బడినది. ఏకాక్షర ద్వ్యక్షర పద్యములు చెప్పఁగల నంది మల్లయ్య ఘంట సింగయల కోవలోనివాఁడగు తీమ్మన కీపద్య మొక లెక్కయ్యా; తీమ్మన వర్ణన పెద్దనార్యుని శ్రవోరంధ్రములలో గింగురు లెత్తెను. అతని వరూధిని మఱి ప్రౌఢగదా:

“పాటున కింతు లోర్తురె? కృపారహితాత్మకః నీవు తోవ ని
చ్చోటః భవన్నభాంకురము సోకె కనుగొనుమంచుఁ జూపి న
ప్పాటలగంధి వేదన నెపంబిడి యేడ్చె కలస్వనంబుతో
మీదిన విచ్చు గుబ్బవనుమిట్టల నశ్రులు చిందువందగన్”

(మను-2-70)

ఇక తనపేరిట నొక వీణనే నెలకొల్పుకొని ‘సంగీత కలా రహస్యనిధి’ యైనవాఁడు, రామరాజ భూషణుఁడు. అతని గిరికకు వరూధిని యేడ్చు సంగతి తెలియుట కెంతసేపు పట్టును?

“ఆ జాబిల్లి వెలుంగు వెల్లికల డాయన్ లేక రాకా నిశా
రాజశ్రీసఖ మైనమోమునఁ బటాగ్రం బొత్తి యెల్లెత్తి యా
రాజీవానన యేడ్చెఁ గిన్నర వధూరాజత్కరాంభోజ కాం
భోజీ మేళవిపంచికారవ సుధాపూరంబు తోరంబుగాన్” —

(వసు- 4-52)

వీరివీరి యేడ్పుల వర్ణనలను బట్టియే లోకమున ఈయికవులకవితా తారతమ్య నిర్ణయము జరుగుచున్నట్లుగా, “ముక్కు తీమ్మన ముద్దు ముద్దుగ నేడ్చెను; అల్లసాని పెద్దన అల్లనల్లన యేడ్చెను; భట్టమూర్తి బావురు మని యేడ్చెను” అని తెనాలి రామకృష్ణుఁ డొకనాఁడు రాయల వారితో పలికినట్లు పుక్కిచిప్పురాణములు వ్యాపించి నవి. మొత్తముమీఁద ప్రబంధకవులలో శ్రీయేడ్పును వర్ణించుటయు పోటిపడని వారు లేరేమో అనిపించును.

సత్యను దీవించి కృష్ణునికడ సెలవుతీసికొని నారదుడు వెడలిపోయెను. ఇది ఆనాటి సాయంకాల వర్షనము. ఒక చినములో జరిగిన కథ ముగిసెను.

ఒక మగతుమ్మెద, తన భార్యయైన ఆడుతుమ్మెదను పద్మమనెడి యింటిలో ఒంటిగా విడిచిపెట్టి యింకొక ఆడుతుమ్మెదతో విహరించి విహరించి సాయంకాలము నకు తన పూవుటిలు చేరుకొనెను. సాయంవేళ అగుటచే అప్పటికే అపూవుటిల్లు ముకుళించుకొని పోయినది. తోన ప్రవేశించుటకు వీలులేక యా మగతుమ్మెద తెల్ల వారు వఱకు సరోంక్షికి చుట్టును తిరిగి తలవరివలె పరివర్య చేసెను. పరివర్య యెంత వ్యర్థమైనదో కదా:

కేవలము కల్పనాశక్తికి మాత్రమే యీపద్యము ప్రసిద్ధము గాదు. ఆమాటకు వచ్చినచో నీద్వితీయాశ్వాస మంతయు కవి కల్పనాశక్తికి ఉత్తమోదాహరణమే! ఇందు ప్రథమాశ్వాస కథావస్తుధ్వని కూడ గలదు. కృష్ణుని ప్రణయ వృత్తాంతమే కృష్ణ రాయలు ప్రణయ వృత్తాంత మైనప్పుడు కృష్ణరాయల ప్రణయ వృత్తాంతముకూడ నిందు ధ్వనిత మని వేరుగఁజెప్పట పునరుక్తి.

22

సుర లోకాఖి మత ప్రదాన సమతా సూయన్బలెం గంస ఘ
స్మరుఁ డత్యుద్ధతిఁ బారిజాత ధరణీజాతంబు గోవర్ధనో
ద్ధరణ ప్రస్తుత మైనహస్తమున నుత్పాటించి లీలాగతిన్
గరుడస్కంధము మీఁద నిల్చి నిలిపెం గౌతూహలం బింతికిన్.

(పారి- 4-53)

తనవలెనే కల్పవృక్షము కూడ దేవతల కోరిక లన్నిటిని తీర్చుతున్న దనెడి యీర్ష్యచేతనేమో అన్నట్లు, శ్రీకృష్ణుడు కల్పకమును పెకలించి, గరుత్మంతుని మూపుపై నిడి, సత్యకు సంతోషము కలిగించెను. కంసు నంతటివానిని జంపినవానికి చెట్టు పెల్లగించుట యొక లెక్కకాదు. గోవర్ధనోద్ధరణము వలన గలిగిన ప్రజా హితమే పారిజాతమువలనను కలుగుననెడి స్ఫూర్తి యందున్నది.

23

వేల్పుప్రమానియందు వేడుకవడు కూర్మి
సతుల కోర్కె దీర్పఁజాలి యపుడు
హరియు హరియుఁ బోరి రనోన్య జయకాంక్ష
నసుర జీవితాపహాశుగముల్,

(పారి-5-23)

అతఁడు (కృష్ణుఁడు) హరియే; ఇతఁడును (ఇంద్రుఁడును) హరియే; అతని భార్యకు కల్పవృక్షము కావలెను; ఇతని భార్యకును కల్పవృక్షము కావలెను. అతని బాణములును రాక్షస సంహారకములే! ఇతని బాణములును రాక్షససంహారకములే! సమానస్కంధుల మధ్య (సతుల వాంఛా సంసిద్ధి యను) నేకఫలా పేక్ష, అన్యోన్య జయకాంక్షను పెంచినది; కక్షకు దీకొనరించినది. రాక్షస సంహరణ దక్షులైనవారు అన్యోన్య సంహరణ కక్షా దీక్షితులైరి. భార్యల ఉదాత్త వాంఛా పరిపూర్తియందు అనుకూల నాయకుల అభినివేశ మెట్టుండునో, దానిని 'హరి' శబ్ద ద్వీరుక్తి వలన మహాకవి వ్యంజింపఁ జేయుచున్నాఁడు.

24

సతులు పదాఱువేపురును సంగడి రా వదనాంబుజంబునన్
గృతకవికాస మచ్చుపడఁ గృష్ణుని పట్టపుదేవి యిందిరా
ప్రతినిధి రుక్మిణీరమణి రాఁ దగ వా నని వచ్చెఁ బుణ్యక
వృతము గనుంగొనం గమలరాగమణి శిబికాదిరూఢయై.

(పారి-5-74)

పారిజాత వృక్షమును సంపాదించిన మహిమాతిశయము కనుగుణముగ నారద ప్రేరణముచే సత్యాదేవి పుణ్యకవృతము సేయ సంకల్పించెను.

అవ్రతము చూచుటకై రుక్మిణీదేవి వచ్చుచున్నది. పట్టమహిషియైన ఆమె ముందు; కృష్ణుని యితరభార్యలు పదాఱువేంమంది ఆమె వెనుక. రుక్మిణి మొగమున తెచ్చికోలు సంతోషమున్నది; లక్ష్మీదేవికి ప్రతినిధి; శ్రీకృష్ణుని దేవేరియుగదా; ఆమెకు ఔదార్య మెవరు నేర్పవలెను?

సత్యయా తనసౌధమునకు వచ్చి, వ్రతమునకు రమ్మని పిలిచినది; వ్రతమా, ఉత్తమమైనది; సర్వభార్యా సమానుని ఒక్క సత్యమాత్రమే ధార వోయుట విచిత్రమే; ఈర్ష్యా స్థానమే; కాని తాను పట్టమహిషి; నిండుకొని యుండ వలయును; వ్రతమునకుఁ బోవనిచో ననూయ వెల్లడికాఁగలదు; అచ్చట ప్రవర్తిల్లిన విశేషములు కనులార గాంచుటయుఁ దటస్థింపదు. ఈయికారణముల రుక్మిణి తన పెద్దటికమును నిలఁబెట్టుకొనుటయే యుత్తమ మనుకొనెను.

ఇందు రుక్మిణి చూపినది ఔదార్య మను గొప్పగుణము. నిరపరాధయర్య తన్ను నిర్వాసిత నొనరించినపుడు సీతాసాధ్వీ, రామునియొడఁ జూపిన యౌదాగు

మునే రుక్మిణీయు నిచ్చటఁ జూపినది. అండుచే “రాఘవత్వే భవత్ప్రీతా రుక్మిణీ కృష్ణ జన్మని, అన్యేషు చావతారేషు విష్ణోరేషానపాయినీ” — అను నభియుక్తోక్తి యుక్తియుక్తము.

25

మేళవించినవి సుమ్మి దీనిమె ట్లని
మాంసలాంసంబున మహతిఁ జేర్చి
మిన్నేటిజలము సుమ్మి తొలంకెడు నను
డాచేత మణికమండలు వొసంగి
యిది జపోచితము సుమ్మి జతనం బని
వలచేతఁ బద్మాక్షవలయ మిచ్చి
యీశానుఁ డిచ్చెఁ జుమ్మి మాకు నిది యని
శార్దూలచర్మంబుఁ జంకఁ జొనిపి
పొమ్ము పొమ్మని యెకకొంత పోవఁబోవ
రమ్ము రమ్మని మఱలఁ జేరంగఁ బిలిచి
కపట నటనాపరుండైన కంసవై రిఁ
బరమముని నవ్వుటాలకుఁ బనులుగొనియె.

(పారి 5-86)

సత్య తన ప్రాణనాథుని నారదునకు ధారపోసినది. నారదుఁడు కృష్ణుని పనులు గొనుట యిందు వర్జితము :

“స్వరానుకూలముగ వీణ నాయత్తము చేసితిని ; నీవు మోసికొని తెచ్చుటలో మెట్లు స్థానము తప్పను జూమా : జాగ్రత్త ; ఈ కమండలువులో ఆకాశగంగాసలిల మున్నది ; నీవు ఎడమచేతితో పట్టుకొని తెచ్చుటలో తొణకును జూమా, జాగ్రత్త : నీ కుడిచేతి కిచ్చినది తామరపూసలదండ ; జపమునకు యోగ్యము సుమీ : యిది జాగ్రత్త. నీ చంకకు అందించినది పులితోలు ; దీనిని నా కీశ్వరుఁ డిచ్చెనుజూమీ, జాగ్రత్త : ఇటు రమ్ము ; ఇటు రమ్ము ; అటు పొమ్ము ; అటు పొమ్ము” అనఁగా నారదుఁడు కృత్రిమ వర్తనా సక్రందగు గోపాలునిచే సేవలు గొనెను.

నారదుఁడు రమ్మనఁగా, కృష్ణుడు సేవకునివలె వచ్చెను ; పొమ్మ పోయెను. ఇది కపట నటనకు నిదర్శనము. యావత్ ప్రబంధవస్తువు నిందు ధ్వనితము. నారదుఁడు తన వస్తువులను శ్రీ కృష్ణుని ఆవయవములకు సోఁకించుటలో

అవి పవిత్రములు కాగలవని విశ్వసించుట కలదు. ఆయావస్తు స్పర్శమున తానును పవిత్రుఁడు కాగోరుట యున్నది. ఈ పద్యమందలి హాస్యరసము పరిమృదువు; రాయలను రంజింపజేసి యుండును.

26

ఇచ్చి కయికొనియెఁ గ్రమ్మఱ
నచ్చిగురుంబోడి విభుని ; నావై భవమున్
మెచ్చి కురియించి రపుడు వి
యచ్చరు లచ్చెరువుగాఁగ నలరులవానల్

(పారి 5-89)

సత్యభామ నారదునివలన తన ప్రాణనాథుని తిరిగి కైకొనెను. ఆమె వైభవమునకు మెచ్చి దేవతలు పుష్పవర్షము కురిపించిరి. అలీలామానుషవిగ్రహఁడయ్యును లీలా మానుష విగ్రహఁడైన శ్రీ కృష్ణపరమాత్ముని దాస్యవిముక్తికిఁగూడ దేవత లానందించుట యుక్తమే.

శ్రీకృష్ణఁ డాపిదప పదాఱువేవురైన భార్యలతో సౌఖ్యాంబునిధి నోలలాడెను ఈ కథ వినిన శ్రీ కృష్ణరాయలును భార్యలతో సుఖజీవితము గడపెను.

27

ప్రతివర్ష వసంతోత్సవ
కుతుకాగత సుకవినికర గుంభిత కావ్య
స్మృతిరోమాంచ విశంకిత
చతురాంతఃపురవధూ ప్రసాదనరసికా !

(పారి 1-189)

చిత్రబంధాదికవిత్వములు చెప్పఁగల నందివారి తిమ్మనకు, ఘంట సింగన మేనల్లునకు. నందీ మల్లన వంశ్యునకు గ్రుత్త త్రిప్పకుండ ఒకే సమాసములో పద్యమును కూర్చుట కష్టముగాదు. అతఁ డుమామహేశ్వర వర ప్రసాద లబ్ధి సార సారస్వతాభి నంది. అతని మధుర గంభీరకవిత వ్యంగ్యసుగంధి.

ప్రతి సంవత్సరమును కృష్ణరాయలు వసంతోత్సవములు జరిపెడివాఁడు. ఆ సమయములో పాల్గొనుటకై సుకవు లనేకులు విజయనగరము వచ్చెడివారు. వారివారి కౌశల్యముల స్వారస్య చింతితత్పరుడగుచు నాశ్చర్యానందములచే నప్పుడప్పుడంతఃపురములలో రాయలు రోమాంచితగాఁగఁగ నన్నమాట. అతని గగనర్పాటును పరనారీ స్మరణ జన్యమని భ్రమించి అంతఃపురాంగనలు అనుమానించుచుండుట

యొక యాచారము. రసికురాండ్రగు ఆ యంతఃపురస్త్రీలను ప్రసన్నులగా జేసికొనుట యందు నేర్పుగలవాడట, రాయలు.

ఈ పద్యమువలన రాయల కవిపండితపోషణయు, కావ్యానుశీలనాభ్యాసరాసిక్యమును, 'పారిజాతాపహరణ' కథలోని వస్తుధ్వనియు వ్యక్తము లగుచున్నవి. సత్య పొందిన యీర్వామానముగల ప్రథమాశ్వాసకథ యంతయు, లేదా- యావత్ ప్రబంధ కథయు నిందు ధ్వనితము. ఆశ్వాసాంత పద్యములు కేవలము కృతిపతి ప్రశంసా పూర్వకములు, ఐనను నిట్టి వ్యంగ్యస్ఫూర్తి వానిలో నొదిగివచ్చినపుడు సహృదయుల చిత్తములు చమత్కృతములు గాకపోవు. శ్రీ కృష్ణకృత సత్యానునయ కథాసర్వస్వ మేరితిగ నిందు వ్యజ్యమానమో, కృష్ణరాయకృత తిరుమలదేవ్యానునయము సర్వము కూడ నదే రీతిగ నిందు వ్యజ్యమానము. ఆ యనునయముకూడ తన యీ మహా ప్రబంధమువలననే జరిగినట్లును, ఇది వసంతోత్సవ సందర్భమున సృష్టమైన దనినట్లును మహాకవి సిపుణముగ నీ పద్యములో సూచించినాడు, రాయలకాలముననేగాక, ప్రాచీన కాలమునుండియు నీ 'వసంతోత్సవము' లున్నట్లు సంస్కృతకావ్యాదుల సాక్ష్యమువలన విదితము.

అనేక ప్రమాణములచే నీ 'పారిజాతాపహరణ' మహా ప్రబంధము క్రీ. శ. 1516-17 నాటి వసంతోత్సవములలో రాయల కంకిత మీయఁబడిన దని మన మూహింపవచ్చును.

ఈ పద్యము ప్రత్యక్షర మధురము. అల్పాక్షరములలో అనల్పమైన భావ మిమిడియుండి యర్థసంగ్రహత కీపద్యము నిదర్శన మగుచున్నది. సాధారణకవులకు సమాసములు ఇసుకలో టొంగరమువలె బరువుగ నిట్లు గిట్టున నిన్ని చుట్టుచుట్టుగ తిరిగి రాదు.. చుట్టులువడుటయేగాదు ; కమ్మచ్చునందు బంగారుతీగవలె నీతని పద్యము సాగుటయు కలదు.

“శలిరాకుఁబోడి యొక్కతి

జలకమునకు వేళ యనుచు శౌరికి వీణా

కలకలములఁ గలకలనగు

పలుకుల మెలపొలయ విన్నవము గావించెన్”

(పారి 2-5)

స్థూలముగ నాశ్వాసాద్యంత పద్యములలో తిమ్మనార్యుని వ్యాకరణపాండిత్య మెంత వ్యక్తమయ్యెనో, ప్రథమాశ్వాసమునం దంతటను విప్రలంభశృంగారచిత్రణ సామర్థ్య మంత వ్యక్త మయ్యెను. ద్వితీయాశ్వాస మంతయు భాషాపాండితికిని. ఊహ వైభవమునకును అభిదాంతర మగుట చూడఁగలము.

తెలుగు ఎదల్ తెలుగుతనం
వెలువలా పారాలని
తెలిగింటిల్ తెలుగుదేపం
అబ్బండంగా వెలగాలని
ఈ జాతి నిద్రతడ
మహాన్నత మానవాదర్శాల టైపు
నిరంతర కృషితో
పయనం కొనసాగించాలనే ధ్యేయంతో
ఉడుతాభక్తిగా యువభారతి కృషిచేస్తున్నది
భాషాభిమానం కలగాలంటే
మాతృభాషా సాహిత్య పథనమే
ప్రథమ కర్తవ్యం అనో భావం
బలంగా మనసులో నాటుకోవడానికి గాను
వీటైనంత ఎక్కువ మందికి వీటైనంత తక్కువ వెలకు
ఉత్తమ సాహిత్యం అందించేందుకు
యువభారతి పూనుకున్నది
ప్రతి తెలిగింటిలో
కనీసం పదయినా తెలుగు పుస్తకాలు ఉండేందుకు
మనందరం ఉద్యమ పోగంతో కృషిచెద్దాం
ఈ పదిమంది పుస్తకాలలో ఏ ఒక్కటిగ్గానైనా
యువభారతి ప్రచురణ ఏ ఒక్కటినా
ఉండాలనే ధ్యేయంతో కృషిచెద్దాం

యువభారతి

సాహితీ, సాంస్కృతిక సంస్థ
5, కింగ్స్ పే, సికిందరాబాదు - 3